Mapa de Patrimoni Cultura

de Torrelavit

Memòria tècnica.

Redacció: TRÍADE SCP, Josep Anton Pérez, Oriol Vilanova

Desembre 2011

Ajuntament de Torrelavit

ÀREA DE CULTURA

Diputació Barcelona

Àrea de Cultura

MEMÒRIA DEL MAPA DE PATRIMONI CULTURAL DE TORRELAVIT (ALT PENEDÈS)

Vilafranca del Penedès, 15 de desembre de 2011

ÍNDEX

1. Metodologia i criteris de realització del Mapa de Patrimoni Cultural

2. Diagnòstic

2.1. Marc Geogràfic i Medi Físic

2.2. Geografia Humana. Estructura econòmica i poblament

2.3. Síntesi històrica

2.4. Toponímia de Torrelavit

2.5. Estat legal de Protecció del Patrimoni

2.6. Els equipaments patrimonials

2.7. Anàlisi Global. Valoració del patrimoni cultural i natural de Torrelavit

2.7.1. Patrimoni immoble

2.7.2. Patrimoni moble

2.7.3. Patrimoni documental

2.7.4. Patrimoni immaterial

2.7.5. Patrimoni natural

2.7.6. Resum gràfic

3. Bibliografia

1. METODOLOGIA I CRITERIS DE REALITZACIÓ DEL MAPA DE PATRIMONI CULTURAL.

El present mapa del patrimoni cultural del municipi de Torrelavit (Alt Penedès) ha estat possible gràcies a la iniciativa promoguda des de la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Torrelavit, amb el suport de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona (OPC), a partir de la petició efectuada pel municipi a la Diputació de Barcelona, amb l'objectiu de conèixer la riquesa cultural i natural del municipi i la seva valoració, permetent així l'establiment de mesures per a la seva protecció i conservació, així com la planificació de la seva rendibilització social.

Des de l'Oficina del Patrimoni Cultural es van iniciar els contactes amb l'empresa TRIADE, Serveis Culturals, que finalment va ser l'escollida per dur a terme la realització de dit Inventari.

Dates de realització i metodologia

L'elaboració del mapa de patrimoni s'ha realitzat en diverses etapes. La metodologia del treball ha estat la següent:

El dia 21 d'abril de 2010 es va dur a terme la primera entrevista entre l'ajuntament de Torrelavit, el tècnic de l'Oficina de Patrimoni de la Diputació de Barcelona i els membres de l'empresa TRÍADE, s.c.p. Entre els mesos de maig i juny es va fer un intens buidat bibliogràfic (veure *Bibliografia*) i cartogràfic; en aquest aspecte cal dir que s'ha treballat a partir de l'ortofotomapa i el mapa topogràfic publicat a la pàgina web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, en totes les escales disponibles. Al Mapa de Patrimoni Cultural s'inclouen tots els béns incoats o declarats d'Interès Nacional i d'Interès Local (BCIN, BCIL), els espais naturals protegits, tots els jaciments arqueològics i paleontològics inclosos per la Generalitat a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya, i els elements i edificis inclosos en l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, per aquest motiu, i com a punt de partida, es van consultar els inventaris dels béns patrimonials de la Generalitat de Catalunya: l'*Inventari de Patrimoni Arquitectònic* del Servei del Patrimoni Arquitectònic (1986) (IPA), així com la *Carta Arqueològica de Catalunya*, del Servei del Patrimoni Arqueològic (1991) (C.A.). Així mateix, també es va consultar l'*Inventari d'Immobles d'Interès Arquitectònic de Propietat Municipal* del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona (SPAL).

També es van fer algunes consultes puntuals en determinats centres de documentació, especialment a la secció de bibliografia local de la Biblioteca Torres i Bages, de Vilafranca del Penedès, així com en els arxius de les diferents seccions del Vinseum - Museu de les Cultures del Vi de Catalunya, també a Vilafranca del Penedès, i al seu Centre de Documentació.

El Mapa de Patrimoni Cultural és un recull sistemàtic de totes les categories d'elements i béns patrimonials, ja siguin materials o immaterials, mobles o immobles, documentals, arqueològics, naturals, de cronologia recent o remota. Les dades resultants d'aquest treball d'inventari es recullen en una base de dades, que no és en cap cas un catàleg d'elements a protegir, ans al contrari: el mapa de patrimoni és una eina de coneixement global del patrimoni que es troba en el terme municipal, per tal de facilitar la seva difusió, accés públic i presa de decisions futures en termes de conservació, divulgació, protecció i planificació estratègica.

La recollida de dades de camp s'ha portat a terme entre juny i agost de 2010; a mesura que es realitzava aquesta tasca, s'anava omplint la base de dades, tasca que es va completar cap al mes de setembre de 2010. Finalment, entre gener i agost de 2011 es va redactar la present memòria.

El Mapa de Patrimoni Cultural ha de ser doncs, una eina que permeti obrir múltiples línies de treball. En qualsevol cas, el mapa de patrimoni és una eina que pot ser actualitzada i augmentada, en la mesura que l'estat del coneixement del patrimoni permeti incorporar nous elements detectats en un futur.

L'objectiu principal d'aquest treball ha estat la identificació i la documentació exhaustiva de les dades sobre el patrimoni cultural i natural del municipi i la seva valoració, permetent així l'establiment de mesures per a la seva protecció i conservació, així com la planificació de la rendibilitat social dels elements patrimonials del municipi de Torrelavit per tal de crear el mapa de patrimoni. Els criteris bàsics per aconseguir aquest objectiu són els derivats del plec de prescripcions tècniques per a la realització de mapes de patrimoni cultural desenvolupat per l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

Agraïments

Han estat de gran interès les reunions mantingudes amb diferents veïns i veïnes del municipi de Torrelavit. L'equip responsable d'aquest estudi agraeix a l'Ajuntament de Torrelavit la bona disposició davant de la iniciativa que suposa una feina com la que presentem a continuació. Volem agrair la col·laboració de l'alcalde, Sr. Ramon Riera i Bruch; de la Gemma Cardús, regidora d'Urbanisme i Cultura de l'Ajuntament; d'en Pere Rovira, Carla Coca, Agustí Batlle i de la resta de components del Grup de Recerques "El Podall" de Torrelavit; de mossèn Josep Maria Aragonès, rector de la parròquia de Torrelavit i de tots els propietaris dels elements patrimonials fitxats. Les aportacions, observacions, suggeriments i correccions al llarg de tot el procés d'elaboració del Mapa de Patrimoni per part de tothom que ha volgut participar han estat positives i enriquidores pel treball.

2. DIAGNÒSTIC

2.1. Marc geogràfic i medi físic

El municipi de Torrelavit té una extensió territorial de 23,6 km^2. És format per la unió dels antics termes de Terrassola del Penedès i de Lavit, que fou portada a terme el 1921. Limita al N amb els termes de Cabrera d'Anoia i Piera (ambdós de la comarca de l'Anoia), a l'E amb els termes de Sant Sadurní d'Anoia i Subirats, al S amb el Pla del Penedès i Font-rubí i a l'W amb Sant Quintí de Mediona i Sant Pere de Riudebitlles. És situat al N de Vilafranca, al límit amb la comarca de l'Anoia. Els dos nuclis principals, Terrassola i Lavit, actual cap del municipi, són situats a la vora esquerra del riu de Bitlles, dalt d'un espadat acinglerat entre els llits del riu de Bitlles i del torrent de Sant Marçal. Les altituds són de 210 m i 202 m respectivament. En total, té 10 entitats o nuclis de població; així, a més dels anteriors nuclis històrics, podem apuntar els assentaments de Can Raspall dels Horts, el Carrer del Bessó, Can Nadal de la Bogadella, Can Rosell, el barri de La Masia i Bell Penedès. A més, hi ha algun altre nucli històric com Sant Martí Sadevesa i eixamples nous com la Pineda. El carrer del Bosc completaria la desena d'assentaments que trobem al municipi de Torrelavit. (GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA, 1992)

Torrelavit des del sector de la Cova d'en Garriga

El terme municipal de Torrelavit se situa al límit septentrional de la plana del Penedès, en una zona de relleus suaus però aturonats, marcats en la seva orientació per la vall sinuosa del **Riu de Bitlles** (fitxa 106), que discorre en sentit nordoest/sud-est, i

d'alguns altres torrents menors, com el de la Rovira i el de Sant Martí, que també tenen la mateixa orientació. Així, el municipi es presenta amb una forma d'amfiteatre allargassada amb una vall al mig del mateix com a referent principal en termes geogràfics, destacant la serenor i tranquil·litat de territoris rurals. El terme de Torrelavit configura, juntament amb els termes de Sant Quintí de Mediona i de Sant Pere de Riudebitlles, una unitat hidrogeogràfica diferenciada d'altres.

El terme de Torrelavit es troba al sector nord de la depressió prelitoral, en un sector on els relleus aturonats anuncien la presència propera de les estribacions de la Serra de Mediona.

Aquest és un territori caracteritzat per l'erosió dels cursos fluvials i contrafort de la serra de Mediona, conformant un terreny ondulat que té com a referents les direccions dels cursos fluvials (de NW a SE), on destaca el Riudebitlles o riera de Mediona. L'estrep septentrional d'aquest contrafort és on hi ha la cota de més alçada del terme: és el turó de Collderes, de 364 metres d'altitud, al límit amb el terme de Cabrera d'Igualada. La vall que forma el Riu de Bitlles, al seu pas pel terme, es troba a una alçada mitjana d'uns 185 metres, i la cota més baixa del municipi es troba al lloc on el riu entra al terme de Sant Sadurní d'Anoia, a uns 145 metres d'altitud. Pel que fa al sector sudoest del terme municipal, territori que pivota al voltant del nucli històric de Sant Martí Savedesa, forma una extensió destacada amb diverses ondulacions prou significatives, més a ponent, com són el puig de Claret (317 metres), el turó de Sant Martí (305 metres) i el puig Celoni (304 metres).

En general arreu del terme les ondulacions del terreny són relativament suaus, tot i que l'entorn del riu Bitlles i dels seus torrents tributaris són més abruptes. El sector per on passa el Riudebitlles, per les característiques edafològiques dels materials argilosos, presenta paisatges interessants amb vessants verticals i algunes timbes.[1]

Xarxa hidrogràfica i clima

El terme municipal de Torrelavit pertany, en la seva totalitat, a la conca hidrogràfica del riu Anoia, afluent del Llobregat. A la vegada el terme és travessat de ponent a llevant, per la banda septentrional, que és on hi ha els nuclis històrics, pel riu Riudebitlles, anomenat al municipi "la Riera", que és un dels darrers afluents del marge dret de

[1] A.A.V.V. (2008): Informe ambiental preliminar del POUM de Torrelavit. Ajuntament de Torrelavit i Estudi RURÀLIA.

l'Anoia, el qual travessa tot l'extrem nord de la comarca i té una conca fluvial calculada en una 94 km^2, amb un recorregut aproximat de 32 km.

El Riudebitlles al sector del Molí d'en Parellada

El Riudebitlles té un cabal mitjà, amidat abans d'arribar a les deus de Sant Quintí (Sant Quintí de Mediona), d'uns 5 hm^3 anuals i després de rebre l'aigua de l'important aflorament de les Deus, el seu cabal augmenta considerablement, ja que aquest aflorament té un cabal mitjà de 50 litres per segon, que en alguns períodes pot arribar a 140 l/seg. A l'entrada al terme de Torrelavit se li estima un cabal de base permanent d'uns 110 a 130 l/seg. Entra per l'indret del molí d'en Vinyals, a 220 m d'alçada, i després d'un recorregut molt sinuós de més de 6 km, surt a una alçada de 145 m al sector de les ruïnes del molí d'en Cardús, amb un desnivell de 75 m.
Tant a una banda com a l'altra del seu recorregut pel terme municipal, desguassen petits torrents que solament porten aigua quan plou; el més important és l'anomenat torrent de Mas Vendrell o de Sant Marçal, a la seva esquerra. (LLORAC, 2003)

Torrelavit presenta un clima mediterrani marítim on predominen els hiverns temperats amb pocs dies de fred intens, concentrats, preferentment, durant els mesos de desembre i gener; i d'estius xafogosos, amb una calor bastant forta i molta humitat, que correspon als mesos de juliol i agost. L'estació de l'any més plujosa és la tardor,

tot i que sofreix variacions segons les dècades, ja que en ser un clima mediterrani les fluctuacions solen ser acusades.

Pel que fa a la pluviositat, la mitjana anual és de 549,5 litres/m^2. Els dies de pluja anual varien molt segons els anys, però en un període normal es poden calcular en uns 65 dies. La humitat relativa varia si s'agafa a la zona del riu o a la planúria, es pot calcular amb una mitjana del 70% amb força variació segons sigui a l'inici del dia o de la tarda, i les hores d'insolació acostumen a ser superiors a les 2.500 anuals. (LLORAC, 2003)

La Vegetació

La vegetació potencial del terme és d'alzinar mediterrani amb marfull; ara bé, als nostres dies, la superfície de la zona boscosa està majoritàriament formada per pi blanc (*Pinus halepensis*), que forma una verdor perenne a la part muntanyosa del terme municipal, amb petites clapes testimonials en algunes suaus pendents de les planúries; les altres varietats de pi, així com d'altres arbres de fusta (pi ver, alzines, roures, etc) són escadusseres. Com a la resta de gran part del Penedès, fins ben entrat el segle XIX havia estat zona d'alzinars en relativa abundància, així com el roure era també present, tot i que en no tanta intensitat. La plantació intensiva de conreu de vinya que es donà al segle XIX minvà la presència del bosc d'alzinar i dibuixà, a grans trets, el paisatge agrari actual, menció a part de les feixes de pedra seca abandonades a les zones muntanyoses, que s'han repoblat o cobert amb brolles o matolls i arbustos de diverses varietats i pins bords. El matoll és en general poc abundant, i fa sovint de transició bosc – conreu o bosc – erm.

Els prats, antigament ben presents en alguns sectors de l'actual terme municipal, són ara testimonials. La garriga, encara abundant, es troba actualment en una regressió deguda a l'aplanament dels terrenys per al conreu de la vinya.

És molt important la vegetació de ribera que segueix les vores del Riudebitlles i dels torrents més significatius, sobretot en zones on la humitat és present com poden ser fonts de raig continu. Es troben exemplars molt desenvolupats de plàtans, salzes, àlbers blancs, oms (gairebé tots morts), noguers, lledoners, pollancres, etc. Als racons més ombrívols és present el canyissar, així com bogues, jonqueres, esbarzers, etc. En diverses zones properes al riu de vegetació atapeïda és freqüent la falguera de grans dimensions, per la gran humitat existent.

A les zones de fondals i de les riberes del riu i torrents del terme on la vegetació es desenvolupa amb rapidesa es troben bardisses on hi ha arítjol, vidiella, algun arç blanc, abunden les esparregueres, entre d'altres espècies.

A les zones de més alçada, on els pins no hi creixen tant i no són tan espessos, s'hi veu matabou, noguerola, cireres de guineu, corner, boix, i quelcom de galzeran, entre d'altres.

Als vessants més a soleia hi ha molt de romaní, farigola, espígol, mata, ullastre, així com gatosa i argelaga. És present arreu la ginesta. (LLORAC, 2003)

Segons dades de l'IDESCAT, l'any 1999, la superfície forestal de Torrelavit ocupava 244 ha.[2]

2.2. Geografia Humana. Estructura urbana. Economia i poblament.

El terme de Torrelavit registrava una **població** de 1.383 habitants (1/01/2010)[3]. El cap administratiu del municipi és el nucli de Lavit, essent el casc urbà conformat per Lavit i Terrassola el nucli més poblat. Es tracta d'una aglomeració urbana composta per quatre nuclis principals de població i alguns disseminats, la qual cosa comporta que sigui un ens urbà amb una població bastant dispersa.

El formen els nuclis històrics de Lavit i Terrassola, amb un carrer principal que els travessa de banda a banda d'un espadat que és on originàriament s'establí la població, amb la part antiga al sector de les esglésies parroquials. Abans d'entrar a Lavit hi ha el barri de la Pineda i, un xic apartat en direcció nord, passat el torrent de la Cabanya, el nucli del Carrer del Bosc.

Torrelavit. Carrer Major

[2] Informació de la superfície agrària extreta de la pàgina web d'IDESCAT: http://www.idescat.cat/territ/BasicTerr?TC=3&V0=1&PDF=FALSE&V1=08287&VOK=Confirmar#T30 (data de consulta: 16/09/2010)

[3] Informació del padró municipal d'habitants extreta de la pàgina web: http://www.diba.cat/municipis/munview.asp?Ine=08287&Vista=1

Pel que fa a Terrassola, a l'altra banda del riu té el barri de can Mussons, al qual s'hi accedeix pel pont homònim, inaugurat el 1913; i a l'altra banda del torrent de mas Vendrell, el barri del Vilet o del Torrent, que té algunes cases que pertanyeren a l'antic terme de Lavit.

Lavit va aparèixer a redós del castell medieval, esmentat des del segle X. Està format pels carrers del Molí, del castell de Çavit i carrer de les Escoles, a l'altra banda de la passera o pont de l'any 1929, on es troba el col·legi públic i els equipaments esportius. Al costat de la Casa de la Vila hi ha el Casal de Cultura municipal, inaugurat el 1994, amb la plaça Pere Ribé i Durban , mentre que a la planta hi ha el Consultori municipal. És el nucli on es troben pràcticament tots els equipaments. Com a elements immobles més disseminats s'inclou: la torre del Guano, torre de l'Os, l'Altra Casa, ca la Vicenta, can Bori, can Cardús, cal Matràs, cal Senyor, can Tort, cal Perico, l'Arboçar, el maset d'en Cardús, ranxo Santa Anna i Ribalta.

Terrassola sorgeix al voltant de l'església de Sant Marçal. Des d'antic ha estat un nucli de població format per carrers i places amb cases entre mitgeres. Conserva el nombre més elevat de cases antigues del municipi, com Cal Font, Cal Rovira de la Plaça, Can Mussons, Cal Damià, Can Parellada de la Plaça, ca l'Andalús, ca l'Olivé o ca la Júlia.

Els carrers i places són: carrer Major, plaça de Sant Marçal, carrer del Migdia, carrer de Bonavista, carrer de la Font (conegut com carrer de la Costa), passatge de la Font, plaça de Pau Vidal, carrer de Sant Pau, carrer del Torrent (o el Vilet) i carrer de Ponent. S'inclou el petit indret de can Mussons i les masies de Can Comes i can Batllori.

Fora del nucli urbà trobem alguns barris històrics com el **Carrer del Bosc** (fitxa 113), aparegut a l'entorn de la masia coneguda com a cal Vicari; **La Pineda**, iniciat a la segona meitat del segle XIX tocant al Riudebitlles, però a la banda contrària del nucli antic de Lavit, on els assalariats de la indústria paperera i del camp construïren les primeres cases. Actualment és un dels barris més populars, amb l'eixample aparegut a partir de la dècada dels anys '70 del segle XX. Aquí es troba el vial principal d'entrada al poble (Avinguda de Mossèn Segimon Tomeu), i els dos carrers més amples i importants són els de Joan i Jaume Ràfols. A llevant del municipi es troba el nucli de **Can Rossell de la Serra** (fitxa 65), prop dels límits territorials amb Sant Sadurní d'Anoia i el Pla del Penedès. Es tracta d'un grup de cases agrupades formant diversos carrers; actualment tan sols dos d'aquests estan nomenats, el de Can Rossell i el de Sant Jordi. Aquí es troba l'església de Sant Josep Obrer, beneïda el 1957, i a les

antigues escoles públiques s'hi ha habilitat un local social amb una sala polivalent i una pista poliesportiva, inaugurat el 2001.

Nucli urbà de Can Rossell de la Serra

Al sector de migdia del terme municipal, a partir de la soleia de l'estrep sud de la serralada de Mediona, on s'alça el Puigcúgul hi trobem el disseminat de **Sant Martí Sadevesa**. Es tracta d'un extens territori força planer, intensament conreat i amb molts pocs habitants. Únicament hi ha dos nuclis compactes de població: el **carrer del Bessó** (fitxa 183), a l'extrem septentrional, i el Barri la Masia al meridional, amb el nucli històric al lloc de Sant Martí Sadevesa, presidit per la seva església d'origen romànic (fitxa 5).

A la planúria, limitant amb el terme del Pla del Penedès es troba la pairalia de **Can Nadal de la Boadella** (fitxa 72), actualment dedicada a l'elaboració de vins i caves; així com el sector de **Can Raspall dels Horts** (fitxa 36), on s'ubica la masia del mateix nom i que constitueix, probablement, l'exemplar més important d'arquitectura modernista de tot el municipi.

A diferència de la majoria de municipis de l'Alt Penedès, a Torrelavit no existeix cap urbanització.

Torrelavit depèn del partit judicial de Vilafranca del Penedès, així com de l'Audiència de Barcelona.

Pel que fa a **l'economia**, a Torrelavit fou l'agricultura la principal activitat econòmica ja que, malgrat l'existència de molins fariners, aquests no eren res més que un suplement del món agrari. No és fins a finals del segle XVIII que comença a destacar

l'activitat industrial, que s'ha mantingut ininterrompudament fins els nostres dies, centrada en les fàbriques de paper i cartonatges existents.

ACTIVITAT ECONÒMICA

Centres de cotització (1r. trimestre 2010)

	Total	Pes sobre total	Var. Anual
Agricultura	0	0%	ND
Industria	12	37.5%	0%
Construcció	6	18.75%	-25%
Serveis	14	43.75%	0%
Total	32	100%	-5.88%

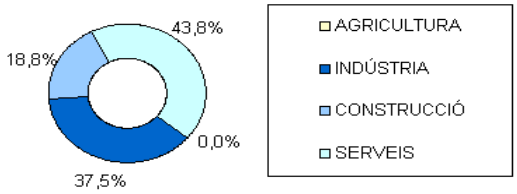

Font: Base de dades estadístiques HERMES. Diputació de Barcelona (en web)

Segons Salvador Llorac, actualment s'estan fent moltes explanacions per a la plantació de vinya en diversos indrets del terme, especialment a les vessants de soleia, agafant força el conreu de la vinya de raïm negre, a causa de la saturació observada a la indústria del cava. També s'han arrencat moltes vinyes velles on la quantitat de raïm havia disminuït molt i algunes eren plantades de manera poc racional, sobretot per a la verema mecanitzada que cada cop s'introdueix amb més empenta.

Això s'observa en la disminució de les hectàrees de terreny forestal en l'evolució de la superfície agrària de Torrelavit:

Any	Terres llaurades	Pastures permanents	Terreny forestal	Altres
1999	1191	39	244	54
1989	1224	0	325	237
1982	1115	14	329	153

Font: IDESCAT. Data de consulta: 16/09/2010.

Segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT, dades de l'any 2001), el 44% de la població activa de Torrelavit treballa en indústries, el 37% ho fa en el sector serveis, un 11% treballa a la construcció i únicament un 8% es dedica a l'agricultura.

Per sectors d'activitat, Torrelavit registrava, l'any 2002, un total de 105 establiments, repartits de la següent manera[4]:

BRANCA D'ACTIVITAT	NOMBRE D'ESTABLIMENTS
Indústria	31
Construcció	27
Comerç al detall	13
Serveis	29
Professionals i artistes	5
TOTAL	**105**

A Torrelavit hi ha vuit caves, set indústries papereres i/o de cartonatges, quatre restaurants, dos forns de pa, dues carnisseries, i una entitat financera. Així mateix hi ha dues cases d'allotjament rural.

Grans infrastructures i comunicacions locals

Torrelavit es troba a 6 km de Sant Sadurní –s'hi comunica per mitjà de la carretera de Sant Sadurní d'Anoia a la Llacuna- i dista 15 km de Vilafranca del Penedès, amb la qual es comunica per la carretera comarcal d'Igualada (C-15), que té una derivació que va del Pla al Penedès i a Torrelavit.

Diverses infraestructures de comunicació viàries travessen el municipi: la carretera local BP-2152 que connecta amb el nucli de Cal Rossell de la Serra (fitxa 65), la carretera local BV-2151 que connecta el municipi amb Sant Sadurní d'Anoia i Sant Pere de Riudebitlles (essent l'eix principal de comunicació interior al municipi i que discorre en "paral·lel" pel marge dret del riu de Bitlles) i la carretera BV-2153 que connecta amb el Pla del Penedès.

[4] IDESCAT, dades de l'any 2002. Web de la Diputació de Barcelona. Data de consulta: 16/09/2010.

Cal també destacar el pas de la carretera C-15 pel límit sud-occidental del municipi. Aquesta carretera, que uneix Vilafranca del Penedès i Igualada, es converteix en un dels principals accessos al municipi a través de les esmentades carreteres BV-2153 pel Pla del Penedès i BP-2151 per Sant Pere de Riudebitlles. La via de servei de la C-15 dóna accés als nuclis de vinya de Can Nadal de la Boadella, Can Raspall dels Horts, Sant Martí Sadevesa i Bell Penedès.

Pel que fa al corredor del mediterrani, l'autopista AP-7 i AP-2 té els accessos més propers a les poblacions de Vilafranca del Penedès i Sant Sadurní d'Anoia; en aquest mateix corredor cal contemplar la CN-340.[5]

Camins històrics

Els nuclis de població de l'Alt Penedès presenten, des d'antic, una estructura reticular de camins que els comuniquen entre sí. Torrelavit no n'és una excepció. Trobem els camins que provenen de les poblacions veïnes, el camí de Sant Jaume de Sesoliveres, i tot un seguit de trajectes que es dirigeixen cap a l'est: el camí cap a Lavit (que s'allarga fins a Sant Sadurní d'Anoia), el de Can Rosell (que més tard també es dirigeix a Sant Sadurní), el de la Serra (que uneix els dos anteriors i també porta a Sant Sadurní). Sembla ser que Terrasola serveix de nexe d'unió entre les dues poblacions més occidentals de l'Alt Penedès (així com amb l'Anoia) i el Baix Llobregat tot passant per Subirats i la vall de l'Anoia.

Menció a part mereixen la **carrerades,** els antics camins ramaders per on els ramats de bestiar tenien dret a passar històricament en època de la transhumància cap a les pastures llunyanes dels Pirineus.

A Torrelavit hi ha una sola carrerada[6], que connecta Sant Quintí de Mediona amb Torrelavit, o a la inversa (fitxa 163). Surt dels carrers estrets de Torrelavit, passant per l'església; agafa un camí que discorre sempre per la dreta del riu Bitlles fins arribar a Sant Pere de Riudebitlles, on entra pel carrer Bonavista. En aquest punt, la construcció d'un polígon industrial i un pont nou, fa que s'hagi de passar pel vials nous, fins a retrobar-se amb l'anomenat camí de les Nogueres. Aquest camí, passa per sota de la nova carretera d'Igualada a Vilafranca, i porta a les Nogueres Alta i Baixa;

[5] A.A.V.V. (2008): Informe ambiental preliminar del POUM de Torrelavit. Ajuntament de Torrelavit i Estudi RURÀLIA.

[6] Mancomunitat de Municipis de l'Alt Penedès (2005): Pla Director Supramunicipal de Sostenibilitat. (Suport CD-ROM)

posteriorment passa per la Granja Martí, travessa la carretera C-244 i arriba a Sant Quintí de Mediona pel carrer de la Boria i del Migdia, on connecta amb la carrerada principal del Puig Cogull.

Carrerada de Torrelavit a Sant Quintí de Mediona

Camins turístics

A Torrelavit existeixen actualment els següents camins i senders habilitats per a la pràctica del senderisme i el contacte amb la natura:

- El camí PR-C 155, que encercla el tram final del riu de Bitlles. Aquesta ruta pot iniciar-se a qualsevol punt, ja que, com hem dit, es circular. L'inici a Sant Pere de Riudebitlles ens porta cap el Pla del Penedès passant prop del Puig Cogull i de Mas Rovira. La marxa ens farà passar per L'Aguilera i Can Rossell de la Serra, ja a Torrelavit, fins arribar a Sant Sadurní d'Anoia. El camí de tornada es realitza per Can Catassús i Can Cardús. Finalment s'arriba a Lavit, Terrassola i de nou a Sant Pere de Riudebitlles.
- A Torrelavit hi ha una de les set Rutes del Vi i del Cava de l'Alt Penedès, rutes que contenen cellers, caves i indrets de restauració; concretament és la ruta nº3, anomenada "Ruta del Macabeu", que abasta la part nord de la comarca, partint de Vilafranca o Sant Sadurní. Aquesta ruta ressegueix bàsicament el traçat de la carretera BP-2151 en terme de Torrelavit i va accedint als diversos punts d'interès catalogats en la mateixa. En la informació de difusió d'aquesta ruta es destaca que la seva realització permet conèixer pràcticament tota la

diversitat paisatgística de la comarca. En terme de Torrelavit aquesta ruta passa per 3 caves-cellers i per 2 residències casa-pagès.[7]

- El "Camí de les cent escales" (fitxa 137), un pas que es traça i serveix de ruta per connectar els pobles de Torrelavit i Sant Pere de Riudebitlles. El punt de partida des de Torrelavit és proper al Molí del Batllori. Descendint dins el boscatge, el camí ens porta a través d'un petit camp de conreu cap al torrent. En aquest punt es travessa la riera i el camí torna a ascendir. Just abans de trobar les primeres escales que salven el desnivell, ens trobem amb la Font de l'Enramada, una surgència actualment eixuta, que ens recorda l'espai humit en què ens trobem a prop del torrent així com la tasca de recuperació del camí per part de diverses agrupacions a través d'una rajola commemorativa. Setanta-sis escales de ciment ens porten fins a un camí planer que sorteja un camp de conreu fins a fins arribar a prop de les primeres cases de Sant Pere de Riudebitlles. La longitud aproximada entre l'inici i el final de les escales és tan sols de 150 m.

Camí de les cent escales

[7] A.A.V.V. (2008): Informe ambiental preliminar del POUM de Torrelavit. Ajuntament de Torrelavit i Estudi RURÀLIA.

2.3. **SÍNTESI HISTÒRICA** (LLORAC, 2003)

Les empremtes de presència humana més antigues trobades al terme de Torrelavit remunten al **Paleolític Mitjà** fins fa 35-000 anys. D'aquesta època són importants les troballes efectuades als jaciments de la Font del Cargol (fitxa 41), al Puigcúgul, i al de Pont Nou (fitxa 51), on aparegueren restes lítiques de sílex associades a la indústria de tipus Llevallois (Font del Cargol), com, ascles, fragments i ascles sense retocar, etc, i peces de tipologia mosteriana no Llevallois evolucionada, sense elements retocats (només algun nucli) en el cas del jaciment de Pont Nou.

També a la Prehistòria, tot i que a un període molt més avançat com és el Neolític i l'Eneolític (5000 - 1800 aC) s'hi pot adscriure el jaciment arqueològic de Puigcúgul (fitxa 48), on es trobaren un total de 741 elements de sílex d'aquestes èpoques.

Hom no torna a documentar presència humana estable al terme de Torrelavit fins a l'Època Antiga. I ja al segle IV aC, en època ibèrica plena, es troben els primers indicis d'ocupació del turó on actualment s'alça l'església de Sant Marçal (fitxa 2), al nucli urbà de Terrassola. Durant la campanya arqueològica portada a terme els anys 1985-86, es va trobar una habitació d'època ibèrica amb una cronologia que va del segle IV al II aC, així com una minsa presència romana d'època alt - imperial, amb l'aparició de fragments de ceràmica associats a una possible vil·la romana.

A partir de **l'època medieval** ja apareix documentació escrita sobre l'actual terme de Torrelavit. La demarcació territorial de **Lavit** apareix a l'inici del segle X com a segregació del castell termenat de Subirats, entrant així plenament dins la dinàmica de la marca o frontera penedesenca que es dóna a l'època entre els comtats cristians, al nord, i Al-Andalús, al sud. Així, el primer document escrit data de l'any 954, quan el vescomte Guitard de Barcelona dóna diverses terres a un grup de repobladors al lloc de freixe, del castell de Fontanet (a l'actual municipi de Piera), perquè les treballin i hi edifiquin una torre de defensa. Es diu que afronta amb el camí que va a la serra, al sector *d'ipsa Vide*, que es pot identificar amb Lavit. Als anys següents, diversos repobladors lliuren part dels seus alous al monestir de Sant Cugat del Vallès, de manera que, en l'ordenació territorial, el cenobi benedictí hi juga un paper important. Del gruix de documentació de l'època es desprèn, doncs, que es tractava d'un territori plenament delimitat i amb una ocupació poblacional estable, que s'hi esmenta la presència de conreu de vinya i cereals, conreu d'horta, i activitat molinera.

Pel que fa a **Terrassola**, se sap amb tota seguretat que existia ja al segle X com a demarcació del castell termenat de Mediona, encara que possiblement amb menys població que el castell de Lavit.

El primer document trobat fins ara en què esmenta l'indret és del 990 i es tracta d'una venda d'unes terres conreades i ermes amb casa per part de Crescensi Alaixarint i Aduira a Ervigi i la seva muller Eimedira, pel preu de 42 sous. El document diu que aquestes terres estan situades al comtat de Barcelona, al terme del castell de Mediona, al lloc anomenat "Terraciola"; esmentant igualment les afrontacions que corresponen als propietaris de les terres que la circumden. No és fins a partir del segle XI que l'indret de Terrassola s'esmenta amb més assiduïtat, i a partir del segon terç del segle XII queda demostrat per diversos documents que està plenament conreat i habitat.

Església romànica de Sant Marçal de Terrassola. Interior.

De l'època compresa entre els segles XII i mitjan del segle XIV ens han restat testimonis prou significatius per saber com va anar el seu desenvolupament, tant pel que fa a Lavit com a Terrassola, amb un nombre no gaire important però, això sí, prou significatiu d'alguns edificis, sobretot de caire religiós, com les esglésies romàniques de Sant Marçal de Terrassola (fitxa 1) i Sant Martí de Sadevesa (fitxa 5), així com algun de caire civil, com la casa del Raïm (fitxa 57), residència fortificada dels castlans

de Lavit, de notable interès, fet que ens dóna a entendre una població consolidada en les dues demarcacions, dedicada al conreu de la terra, la ramaderia, l'horta i l'obtenció de farina. És, per tant, una època on a Terrassola i Lavit, com a la resta del Principat, es viu un període de gran prosperitat.

A finals del segle XIV es registra, segons els fogatges conservats, una davallada demogràfica causada, com arreu del país, per la Pesta Negra i epidèmies successives, que es perllongarà posteriorment amb la Guerra Civil del segle XV (1462-1472): de 96 focs registrats l'any 1358 es passa als 44 focs del l'any 1515.

Els termes de Terrassola i Lavit enceten **l'Època Moderna** (segles XVI-XVIII) dins de la dinàmica general de l'Espanya dels Àustries o dels Habsburg. Durant aquest període, la lenta recuperació demogràfica que es dóna a partir de la segona meitat del segle XVI, causada principalment per la refeta de la producció agrària i de la vida al camp, així com de la represa econòmica de les ciutats, centrada en la manufactura i el comerç, fan que arreu es documenti, entre d'altres factors, una important afluència d'immigrants occitans, que al seu torn venen fugint de la persecució religiosa que pateixen al seu país. Aquest fet es troba reflectit a la documentació dels manuals notarials de Vilafranca del Penedès, que registren, per a les parròquies de Terrassola, Lavit, Sant Martí Sadevesa i el Pla del Penedès l'arribada de catorze occitans, la majoria vinguts del bisbat de Comenge, entre els anys 1571 i 1643. Se suposa que l'assot del bandolerisme no fou aliè a Terrassola i Lavit, tot i que no es pot conèixer el seu abast exacte, ja que els llibres parroquials dels termes foren cremats el juliol de 1936. Els referents més directes els tenim als termes de Sant Pere de Riudebitlles i Sant Sadurní d'Anoia, on es registra un alt nombre de morts per arma de foc (trabucs i pedrenyals), ja sigui a causa del vandalisme durant la Guerra dels Segadors (1640 – 1652), que tingué una important repercussió arreu del Penedès. Es tenen notícies referents a les queixes que els síndics de Terrassola, Lavit, el Pla i altres pobles de l'entorn fan a la Generalitat denunciant els maltractaments i vexacions que les tropes castellanes allotjades cometen contra la població. Tot i això, el segle XVII és, en termes generals, de millora econòmica, a jutjar per l'aparició de diverses masies del terme o l'engrandiment d'altres.

S'entra, per tant, al segle XVIII amb un bon ressorgiment econòmic i augment demogràfic. A més, es van instal·lar a les voreres del riu un bon nombre d'indústries papereres que van crear riquesa i benestar social. Aquesta serà la tònica general del territori a l'inici de **l'Època Contemporània**.

El final del segle XVIII i l'inici del XIX van ser d'una crisi creixent, en part ocasionada per les guerres de l'imperi Espanyol, sobretot l'anomenada "Guerra Gran", amb la França de la revolució. Això va portar a una mobilització general al Principat, que malgrat que va afectar poc tant Lavit com Terrassola, va tornar a portar carència d'aliments i augment d'impostos. D'altra banda cal destacar la independència legal de la parròquia de Santa Magdalena del Pla del Penedès de la de Santa Maria de Lavit, que es produí l'any 1844.

El 1888 la plaga de la fil·loxera es va detectar als termes de Lavit i de Terrassola; la destrucció de la vinya va portar moltes dificultats, però no va alterar tant l'economia com en altres poblacions, ja que existia una potent indústria paperera, així com una fàbrica de teixits, que donava feina a molta gent. Complementàriament, el conreu d'horta es va veure potenciat.

Molí Cover

El segle XIX, malgrat les guerres civils, revolucions, vagues, ocupacions estrangeres, guerres colonials, males collites, sequeres, còlera, etc., va ser d'un progrés notable i d'un fort creixement demogràfic. En el segle que va de l'any 1787 a 1887 la població de Lavit havia passat de 238 habitants a 826 i pel que fa a Terrassola, de 304 a 580 habitants. En canvi, amb la Revolució Industrial, a l'última dècada del segle hi hagué una reducció considerable de la població tant a Terrassola com a Lavit; els que marxaren foren generalment persones joves que anaren a Barcelona i a altres ciutats industrials del país, així com a les colònies americanes a la recerca de feina o fortuna.

A l'inici del segle XX, la neutralitat de l'estat espanyol durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918) va ajudar a consolidar l'economia de Terrassola i Lavit, al qual, malgrat el problema rabasser, es va mantenir forta gràcies a la important activitat de la seva indústria paperera i a l'horta.

L'any 1920, els termes de Terrassola i Lavit s'uneixen i es van posar d'acord en el nom del poble: Torre-Lavit. Ja al 1853 es van fer tràmits per a la unió d'ambdós però no van prosperar. Més endavant, el 1867 s'hi va fer el projecte d'unir-los, però per causes possiblement polítiques no es va dur a terme. Va caldre arribar al 1918, quan quasi tots els veïns dels dos pobles van lliurar una instància tot considerant factible la fusió dels dos termes en un de sol. El 1918, els dos ajuntaments es van posar d'acord i el 1920 es van unir legalment.

La voluntat de crear un nou municipi comportà que els Ajuntaments de Lavit i de Terrassola enviessin una carta al Bisbat de Barcelona, ambdós el 17 d'agost de 1918, en les quals demanaven la supressió d'una de les dues parròquies. Joan Cabús, rector de Terrassola esdevingué el primer rector de les dues parròquies, Sant Marçal (fitxa 1) i Santa Maria (fitxa 3), que des d'aleshores prengué el nom de rector de Torrelavit.

Els anys 20 van ser d'una etapa bastant fructífera per al municipi, per la gran quantitat d'obres que s'hi van realitzar: es van arranjar camins i carreteres, es va col·locar un rellotge municipal al campanar de Sant Marçal, es va construir l'edifici dels col·legis públics (fitxa 56), el pont que travessa el torrent de mas Vendrell (fitxa 21), la reposició de la Creu de Lavit (fitxa 23), la construcció d'uns coberts per aixoplugar les dones en el rentador que hi havia sota el pont de can Mussons (fitxa 167)... Tot i la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), aquell va ser un període amb poques friccions socials i polítiques.

A començament de la Segona República (1931-1939), a les eleccions a diputats del congrés de Madrid, del 28 de juny, ERC va obtenir una clara victòria al municipi. Mentrestant, al mes de setembre sorgiren els primers enfrontaments entre rabassaires i propietaris. Més tard, el 16 de febrer de 1936, Torrelavit votà majoritàriament el Front Popular.

Durant la Guerra Civil (1936-1939) el nombre d'habitants es va reduir ja que el creixement vegetatiu va ser molt irrisori i hi va haver un gran nombre de defuncions a causa de la revolució i la guerra. El 21 de juliol de 1936 es presentà al poble un escamot de milicians que obligaren els torrelavitencs a treure tot el contingut de les

dues esglésies, que fou cremat. Les capelles de Sant Martí Sadevesa (fitxa 5) i Sant Joan de Ribalta (fitxa 66) també foren atacades. La primavera de 1938 es va construir l'aeròdrom anomenat del Pla del Penedès, conegut com a aeròdrom de Sabanell (fitxa 190), a la plana de Can Nadal de la Boadella. Juntament amb el dels Monjos i el de Pacs del Penedès, aquest fou un dels tres aeròdroms de la guerra que hi van haver a la comarca.

Antiga entrada al refugi de l'aeròdrom republicà de Sabanell.

La postguerra va ser una etapa de completa autarquia, potenciada pel fet d'esclatar la Segona Guerra Mundial (1939-1945). El cost de la vida es va triplicar, hi va haver manca de recursos de primera necessitat i els salaris del camp i la indústria paperera no foren dignes.

Passada l'etapa difícil de la postguerra, les coses van començar a canviar i es van produir certes millores al municipi. Hi va haver una activació econòmica produïda per la millora de la indústria paperera i de conreus, es van arranjar els vials d'accés al poble, es va construir el pont sobre el Riudebitlles (fitxa 164), es va subministrar aigua potable a totes les llars del poble, es van construir les escoles al barri de Can Rossell de la Serra (fitxa 65), etc. D'altra banda, el creixement de les indústries papereres, així com la de les de vins i caves, va comportar un augment de la població.

Un any després de la mort del general Franco, el 1976, el Sr. Pere Ribé i Durban és elegit com a primer alcalde de la Transició d'entre tots els regidors, esdevenint així un dels primers alcaldes de la nova democràcia, càrrec que ocuparà fins l'any 1994. La

urbanització dels carrers, també els dels barris, així com la construcció de gran part dels equipaments municipals, es portaren a terme durant aquests anys.

En les eleccions del 1995 va ser nomenat batlle Pere Marimon i Montserrat; durant la seva legislatura es va construir el pou d'aigua potable de Can Rossell, es van reformar i millorar la casa consistorial i es va construir la pista de tennis i la pista polivalent.

En les dels anys 1999 i 2002 va sortir elegit alcalde Pere Ribé i Vila, que conjuntament amb el seu equip de govern ha continuat les millores municipals. Des de l'any 2006 és alcalde Ramon Riera Bruch, i algunes de les actuacions han estat ampliació de la llar d'infants, construcció d'una deixalleria, ampliació del consultori municipal, i actualment s'està construint el centre rural dels avis.

Des dels anys '70 del segle XX la disminució de la població a Torrelavit s'ha anat evidenciant (de 1331 habitants el 1970 s'ha passat a 1156 l'any 2001). El fet es deu més a la preferència del jovent a desplaçar-se a poblacions més grans amb més serveis (Sant Sadurní o Vilafranca), que no pas a la recessió produïda per la situació econòmica del municipi, que tot i els alts i baixos de la indústria paperera, es manté prou estable, especialment en el sector dels vins i caves. A l'any 2010 trobem un registre de 1383 habitants.

2.4. TOPONÍMIA DE TORRELAVIT

Hi ha la hipòtesi que el topònim **Lavit** és d'arrel berber o àrab, per creure, alguns historiadors, que la vall del Riudebitlles va estar integrada en l'Al-Andalús diversos segles, ja que es creu que l'aprofitament de les aigües del riu per diversos sistemes hidràulics primitius, amb recs per moure molins i regar hortes, van ser realitzats per musulmans.

També hi ha una altra hipòtesi sobre aquestes instal·lacions hidràuliques, de característiques tècniques molt elementals: que fossin iniciades sota l'assessorament d'ordes religiosos (benedictins) a final del segle IX o inici del X, quan el poder efectiu cristià s'havia consolidat.

Pel que fa a **l'escut** del municipi, segons Salvador Llorac (LLORAC, 2003), en ser Torrelavit una fusió de dos antics pobles, un amb jurisdicció reial (Lavit) i l'altre mixta reial i eclesiàstica (Terrassola), quan els segells identificatius dels comuns es generalitzen, a partir del segle XIX crearen els seus.

A la part inferior de la imatge, antiga fita de separació dels termes de Terrassola i Lavit

Lavit, que tenia com a nucli de població agrupada més important el poble del Pla i passà a anomenar-se Pla i Lavit al segle XIX, fa ús com a segell de l'identificatiu de la parròquia. El de Lavit i el Pla està perfectament identificat l'any 1851 i consta d'un segell ovalat amb la inscripció "Pla i La=Vit" i un escut quadrilong ibèric amb

l'anagrama de Santa Maria, al bell mig, posteriorment, quan el Pla i Lavit se separen per formar municipis independents, trobem per a Lavit, el 1854, un segell ovalat amb el nom "alcaldia constitucional de Lavit" amb un raïm i dos pàmpols al bell mig, és a dir, que les autoritats que sorgeixen al nou municipi que s'ha format opten per un senyal d'identificació parlant, per entendre que Lavit i raïm són homònims. En un document del 1861 s'empra el mateix símbol, el qual es mantindrà fins a la fusió amb Terrassola, el 1920.

Respecte a Terrassola, el procés és idèntic, ja que el 1853 existeix un segell ovalat amb el nom de Sant Marçal de Terrassola i la imatge de Sant Marçal al mig (és a dir, el parroquial). Tot i així, cal esmentar que vers l'any 1830 es troba un segell rodó amb el nom del poble en dos rengles TERRA/SOLA, que no va reeixir. Posteriorment, el 1863 trobem un segell ovalat amb el nom "ajuntament constitucional de Terrassola del Penedès" i al bell mig una torre, és a dir, per creure que el nom del poble provenia de torre i com en el cas de Lavit, també, és un distintiu parlant, el qual es va mantenir fins a la fusió del 1920.

Quan es fusionen els dos municipis, el 1920, es va emprar inicialment un segell rectangular amb la torre a l'esquerra i el raïm a la dreta, o sigui, els senyals identificatius de cada municipi units en un mateix segell; aquest escut es manté, a partir d'ara, amb diferents variacions, com és el cas de l'any 1928: un escut quadrilong ibèric partit, primer, la torre i segon, un cep amb pàmpols i raïm, i un cap general amb els quatre pals; per timbre una pseudocorona de vescomte.

Durant la segona república es fa servir l'escut indicat, però de forma ovalada, sense la corona, i el cep torna a ser un raïm, la qual cosa indica que els quatre pals afegits durant el directori militar s'havien fiançat. Durant la Guerra Civil, la càrrega és la mateixa, solament es canvia el nom del poble, que ara passa a ser Terrassola i Lavit. De 1939 a juliol de 1944 es va usar un escut estatal ovalat, després el tradicional dels quatre pals, la torre i el raïm, de forma rodona.

L'any 1967 Bassa i Armengol havia proposat per a Torrelavit un escut partit, a l'esquerra d'argent un castellet de colors naturals (pedra) i a la dreta d'atzur, un raïm d'or.

L'any 1973, l'Ajuntament proposa rehabilitar el seu segell i convertir-lo en escut heràldic municipal. Fou enviat un expedient a les autoritats competents del moment, les quals, per Decret del Ministeri de Governació número 1460, de 9 de maig de 1974, es va oficialitzar el següent escut: quadrilong ibèric, partit: primer de sinople, una torre d'or tancada de gules, segon, de sinople un raïm d'or; el cap general d'or quatre pals de gules i per timbre una corona reial, que és l'escut que s'ha utilitzat fins ara, que va

romandre fidel a les càrregues de l'emprat a partir de la dècada dels anys '20 del segle XX, possiblement ideat per Enric Ràfols.

Tot i ser un escut correcte en les seves armes, no s'adiu a la legislació vigent sobre els símbols locals de Catalunya, com és el cas que la forma pròpia dels escuts cívics de Catalunya és la caironada, per la qual cosa l'Ajuntament, en sessió de 26 d'octubre de 1999, tot desitjant l'ús oficial d'armes cíviques que el distingeixin, d'acord amb la legislació vigent i la normativa heràldica, va sol·licitar a la Direcció General d'Administració Local un informe tècnic sobre l'escut, en un document tramès el 28 d'octubre d'aquell any. En data 18 de novembre de 1999 el conseller heràldic de Catalunya, senyor Armand de Fluvià, realitzà el projecte heràldic, amb el número 878, corresponent al municipi de Torrelavit, en el qual, contemplant els antecedents, les consideracions generals i particulars, va fer dues propostes d'armes, que foren:

A. Escut caironat. De sinople, un castell d'or, tancat de gules acostat de dos raïms pampolats d'or; el peu d'or, quatre pals de gules. Per timbre una corona mural de poble.
B. Escut caironat partit. Primer de sinople (verd), un castell d'or (groc) tancat de gules (vermell); segon de porpra, un raïm pampolat d'or, el peu general d'or, quatre pals de gules. Per timbre una corona mural de poble.

Com es pot observar, el segon exemple no varia gaire dels anteriors, solament que els pals no els posa en cap, pel fet que no es tracta d'un privilegi concedit per un comte - rei, sinó que representa la jurisdicció reial que el sobirà tenia sobre les dues localitats. La torre passa a castell, pel fet que originàriament s'esmenta com a territori del castell de Terrassola.

El consistori aprovà per unanimitat, en data 8 de maig de 2001 la segona opció per creure que era la més adient sota tots els conceptes; finalment, el 18 de desembre de 2001, el Ple municipal va adoptar l'acord d'aprovar l'escut heràldic del municipi, després de rebre el dictamen favorable de la Secció Històrico – Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans de data 23 de novembre de 2001. La Direcció General d'Administració Local va donar la conformitat en data 17 de gener de 2002, que fou publicada al DOGC del 5 de febrer de 2002.

El Consistori ha decidit oficialitzar la bandera municipal, ja que la utilitzada des de l'any 1976, que és un drap blanc amb l'escut municipal, no s'adapta a la legislació vigent. La nova bandera ha estat ideada per l'assessor en vexil·lologia i conseller heràldic de Catalunya senyor Armand de Fluvià i ha estat aprovada pel Ple municipal el 28 d'octubre de 2002. La descripció és la següent: bandera apaïsada, de proporcions dos d'alt per tres d'ample (2x3), verd fosc a l'asta i groga al vol. La primera part, d'amplada 12/33 de la llargària del drap, amb el castell groc tancat de vermell de l'escut,

d'amplària 8/33 de la llargària del drap i alçària 21/44 de la del mateix drap; la segona part, amb deu discs juxtaposats de porpra situats, de dalt a baix, en quatre rengles de 4, 3, 2 i 1, tot el conjunt d'alçària 4/11 de la del drap, equidistant de les vores superior i inferior i a 2/33 de la primera part; al vol, quatre pals vermells cadascun de gruix 1/33 de la llargària del drap, l'últim, a 1/33 de la vora.

Escut municipal de Torrelavit

2.5. ESTAT LEGAL DE PROTECCIÓ DEL PATRIMONI

En aquest moment Torrelavit disposa del marc de protecció legal en virtut del text refós de les Normes Subsidiàries de Planejament, aprovat definitivament el 3 de novembre de 1993, mitjançant un pre-catàleg de de Béns d'interès arquitectònic que caldria concretar i ampliar en la futura redacció del POUM (Pla d'Ordenació Urbanístic Municipal), que ens consta que està en fase de lliurament. En aquest mateix context, l'abril del 2010, els ajuntaments de Sant Sadurní d'Anoia, Torrelavit, Sant Pere de Riudevitlles, Sant Quinti de Mediona i Subirats, van signar un compromís per a la protecció, conservació i millora dels espais fluvials de les conques del Mediona/Bitlles-Anoia-Lavern. Fruit d'aquest compromís, es va redactar l'estudi per la definició dels Espais d'interès ambiental, ecològic, paisatgístic, natural i social dels rius Mediona/Bitlles-Anoia-Lavern. Aquesta dinàmica de compromís amb l'entorn del riu de Bitlles, ha estat el motiu pel qual s'ha redactat el Pla Especial Urbanístic de protecció dels Molins Paperers a iniciativa de l'Ajuntament de Torrelavit, avui pendents d'aprovació.

El text refós de la Revisió de la Normativa urbanística de les Normes Subsidiàries de Planejament, aprovat definitivament el 3 de novembre de 1993, preveu al seu article 19 la formació d'un Catàleg de les construccions o edificis d'interès artístic, històric i arqueològic del terme municipal de Torrelavit i la regulació dels entorns enjardinats privats que vénen caracteritzats pel seu interès ambiental i arquitectònic. Aquest mateix article disposa que el catàleg serà complementari del planejament especial corresponent, i sempre ho serà de les Normes Subsidiàries. L'Ajuntament completarà la delimitació de l'àmbit urbà d'interès històric, artístic, monumental o ambiental amb un Pla Especial per garantir la protecció i conservació d'aquests sectors. La inclusió d'un edifici en el catàleg implica la prohibició d'enderrocar-lo, transformar-lo o de canviar-ne les característiques tant de l'edifici com del seu entorn ambiental. Només es poden realitzar obres de restauració i conservació i autoritzar usos adients als valors que es pretenen protegir.

L'article 125 del **capítol IV** de les Normes Subsidiàries, dedicat a la regulació del sòl urbà fa referència la regulació del sòl urbà a la zona del nucli antic, especificant les condicions d'edificació, materials d'ús prohibit i recomanat, alçades, condicions d'ús, i en definitiva totes aquelles variables que poden afectar a les edificacions entre mitgeres ubicades al nucli antic de Torrelavit, garantint així uns ítems d'intervenció que garanteixen, entre d'altres, la seva preservació.

Al **capítol VI** de les Normes Subsidiàries, dedicat a la regulació del sòl no urbanitzable, defineix, al seu article 167, que "*El sòl no urbanitzable comprèn aquelles àrees del territori municipal on les Normes Subsidiàries estableixen el manteniment de les condicions i el patrimoni naturals, el caràcter rural i les característiques ambientals i paisatgístiques. Per aquest sòl no es permeten els processos d'urbanització de caràcter urbà ni en general els usos incompatibles amb la continuïtat de l'aprofitament agrícola o forestal del territori*". Dins el sòl no urbanitzable entren, entre d'altres, les zones de protecció de riera i les zones de protecció forestal i d'interès paisatgístic. L'article 170 del mateix capítol disposa, en el seu primer punt, que "*Les intervencions en el sòl no urbanitzable hauran d'assegurar el respecte a les condicions naturals i paisatgístiques de l'entorn en què s'emplacen*". I l'article 171 diu, al primer punt, que *"S'haurà de conservar en la seva integritat l'actual xarxa de camins rurals."*

El **capítol VII** de les Normes Subsidiàries de Torrelavit està dedicat a la protecció del patrimoni arquitectònic i històric, així com del seu entorn. Al punt 1 de l'article 211 d'aquest capítol es defineix com "*aquells edificis, manantials, etc que pel seu valor arquitectònic, històric o ambiental s'han de mantenir o respectar, segons els casos, els elements bàsics de l'edifici principal a part d'aquest i el seu entorn*".

Pel que fa al patrimoni arquitectònic, l'article 212 preveu la creació d'un pre-catàleg per tal de protegir-lo, previ a la creació d'un catàleg definitiu mitjançant el corresponent Pla Especial que regularà tots els aspectes referents a la protecció d'aquest Patrimoni, així com les compensacions adequades a la càrrega o servei que això significa. Les finques incloses en la relació del pre-catàleg gaudiran, així, d'una especial protecció.

L'article 215 presenta la relació d'elements inclosos en el pre-catàleg en sòl urbà. Per començar, es declara inclòs al pre-catàleg tot el sector urbà de Terrassola, així com el seu entorn.

Com és habitual a la majoria de municipis, d'entre tots els elements de valor patrimonial esmentats a les Normes Subsidiàries, n'hi ha uns quants que per la seva especial importància apareixen esmentats en altres inventaris i/o catàlegs d'administracions superiors, com és el cas de l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya o l'Inventari de Patrimoni Arqueològic de Catalunya, ambdós gestionats per la Generalitat de Catalunya. Els elements arquitectònics citats al llistat de les Normes Subsidiàries apareixen també, sense excepció, a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPA):[8]

[8] Pàgina web de la Generalitat de Catalunya. Cercador de l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya: http://cultura.gencat.cat/invarquit/llista.asp?municipi=082877&comarca=3&proteccio=0&estil=0&epoca=0&Submit

Pel que fa a immobles ubicats en sòl urbà, s'esmenten:

Cal Senyor Lluís (carrer Joan i Jaume Rafols, 12)
Cal Feliu (carrer Joan i Jaume Rafols, 11)
Cal Vidal (carrer del Molí, 32, any 1910)
Cal Nonis (carrer del Molí 58, any 1916)
Torre Sala de la Font (carrer del Castell 2, any 1901)
Cal Rovira (carrer Bonavista 10, any 1861)
Ca l'Andalús (carrer Sant Pau 1, any 1912)
Ca l'Olive, plaça Sant Marçal
Cal Font
Ca la Julià, carrer Major
Església de Sant Marçal de Terrassola
Església de Santa Maria de Lavit
Escola J.J. Ràfols
Casa rectoral de Lavit

Al seu torn, l'article 216 enumera els elements inclosos en el pre-catàleg en sòl no urbanitzable:

Molí Cover
Capella de la Masia Ribalta
Capella de Sant Martí Sadevesa
Can Raspall dels Horts
Can Cardús
Masia Ribalta
Can Parellada de la Mata / Cal Bori
Ca l'Esbert del Raïm (Heretat Segura Viudas)
La Torre del Guano

=Cerca&NRegistre=1

Masia modernista de Can Raspall dels Horts

Cal tenir en compte que el text refós de la normativa urbanística de les Normes Subsidiàries de Torrelavit va ser redactat l'any 1993. D'aleshores ençà, s'ha detectat l'aparició d'un element a l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, la Creu de Terme de Lavit (fitxa 23), el qual no ha estat recollit, en canvi, a la relació de les Normes Subsidiàries de Torrelavit. Sobre aquest element en particular cal recordar que les creu de terme de més de cent anys d'antiguitat poden ser considerades com a BCIN en virtut del *Decreto de 14 marzo 1963 núm. 571/63 Protección de escudos, emblemas, piedra heráldicas, rollos de justicia, cruces de término y similares*. La Creu de Terme de Lavit, però, és de l'any 1931, per la qual cosa no es pot acollir encara a aquesta categoria.

També s'han detectat errades en la denominació d'alguns elements a l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya; errades que es repeteixen a la relació d'immobles de les Normes Subsidiàries. És el cas de la Torre del Guano, que a l'Inventari apareix esmentada com a "Torre del Guarro", Cal Nonis, esmentat com a "Cal Gomis", Can Parellada de la Mata, que apareix repetit únicament amb la denominació "Can Parellada" (i no es tracta de Can parellada de la Plaça, ja que l'adreça que es dóna per a aquest segon Can Parellada correspon a Can Parellada de la Mata), i l'Escola J. J. Ràfols, que a l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic es denomina "Grup Escolar".

Pel que fa a jaciments arqueològics, a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya s'esmenten els següents[9]:

- Pont Nou
- Camí Vell de Sant Pere de Riudebitlles
- Can Batllori
- Can Paco Font / La Sesta
- Capella de Sant Martí Sadevesa
- Església de Santa Maria
- Font del Cargol / Vessants de Puig Cúgul
- Forns de Sant Martí Sadevesa
- Els Plans
- Puig Celoni
- Puig Cúgul
- Torrent Xic / Can Torrent Xic

Pel que fa als espais naturals, dins el terme municipal de Torrelavit ara per ara no hi ha cap espai protegit de cap categoria oficial, ni Parcs Naturals, ni espais inclosos al Pla d'Espais d'Interès Natural, ni espais de la Xarxa Natura 2000. El límit nord del terme, però, limita amb l'Espai d'Interès Natural anomenat Valls de l'Anoia (4109 hectàrees totals), que també forma part de la Xarxa Natura 2000 com Lloc d'Interès Comunitari i ZEPA.[10]

9 Pàgina web de la Generalitat de Catalunya. Cercador de l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya: http://cultura.gencat.net/invarque/llistaInvarque.asp?txnom=&cbComarca_1=3&conComarca_1=&cbComarca_2=+&conComMun_1=&cbPoblacio_1=082877&conPoblacio_1=&cbPoblacio_2=+&cbTipus_1=+&conTipus_1=&cbTipus_2=+&conTipus_2=&cbTipus_3=+&conTipus_3=&cbTipus_4=+&cbCrono_1=+&conCrono_1=&cbCrono_2=+&conCrono_2=&cbCrono_3=+&conCrono_3=&cbCrono_4=+&Proteccio=+&Cercar=Cerca

[10] A.A.V.V. (2008): Informe ambiental preliminar del POUM de Torrelavit. Ajuntament de Torrelavit i Estudi RURÀLIA.

2.6. ELS EQUIPAMENTS PATRIMONIALS

No existeix a Torrelavit un equipament patrimonial destacat, si definim equipament patrimonial com el lloc on la població pot adreçar-se per a consultar o bé informar-se sobre el patrimoni cultural i natural del municipi de manera integral (arxius, museus o centres de divulgació públic).

Actualment, al carrer del Molí núm. 29, al costat de la Casa de la Vila i davant de la plaça Pere Ribé i Durban, hi ha les instal·lacions del Casal de Cultura, un edifici de nova construcció inaugurat el 17 de setembre de 1994, que aglutina gairebé totes les activitats lúdiques i culturals que es realitzen a Torrelavit. Sense ser hotel d'entitats en un sentit estricte, el Casal de Cultura actua com a punt de trobada de totes les entitats del nucli de Torrelavit, i entre les seves instal·lacions compta amb una sala d'actes amb escenari teatral, cinema, la biblioteca pública i el vestíbul, que acull les exposicions ocasionals.

Així, entre les entitats i associacions que tenen un marcat caràcter cultural, que sovint repercuteix en els àmbits de la recerca i difusió del patrimoni cultural i natural del municipi, es poden destacar les següents:

- Grup de Recerques "El Podall". Dedicat a la recerca i la difusió de la cultura, història, i tradicions de Torrelavit. Participen activament en les edicions anuals del Correllengua on, entre d'altres activitats, es realitza una excursió per diversos indrets d'interès patrimonial del municipi. Sovint, en la preparació d'aquestes excursions, han arranjat els elements per on passa, contribuint així a la seva preservació. Igualment publiquen articles sobre aspectes històrics, culturals o naturals del patrimoni torrelavitenc.

- Grup Excursionista Puigcúgul. Fundat l'any 1981, realitzen sortides excursionistes arreu del país.

- Grup excursionista de Can Rossell de la Serra. Fan sortides a peu, entre d'altres, pels entorns del municipi.

- Associació de veïns ecologistes de Torrelavit (AVET). Es va fundar el 1992 a fi de preservar el medi ambient del municipi, especialment a l'entorn de la llera del Riudebitlles, que és la zona més vulnerable degut al gran nombre d'indústries papereres que hi ha.

2.7. ANÀLISI GLOBAL. VALORACIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL I NATURAL DE TORRELAVIT.

El Mapa de Patrimoni Cultural ha recollit 202 elements patrimonials. A continuació descrivim de manera abreujada el resultat del Mapa de Patrimoni. Es relacionen les característiques més destacades dels béns patrimonials de cadascuna de les tipologies localitzades al municipi.

2.7.1. PATRIMONI IMMOBLE

Edificis: Sota aquesta tipologia s'han inventariat 78 elements. El caràcter històricament agrícola del municipi, combinat amb la importància del nucli urbà, on es troben la gran majoria d'immobles sorgits al voltant de les esglésies de Sant Marçal de Terrassola i Santa Maria de Lavit (fitxes 1 i 3), fa que Torrelavit presenti una fesomia força heterogènia en aquest apartat. Alguns d'ells presenten una estètica modernista o noucentista que els atorga un caràcter singular, com per exemple Cal Met (fitxa 10), Cal Nonis de Lavit (fitxa 11) o Cal Vidal de Lavit (fitxa 22). D'altres són casalots més antics, de caire popular i sovint reformats posteriorment, com Cal Font de Terrassola, (fitxa 9), Cal Damià (fitxa 159) o Cal Parellada de la Plaça (fitxa 12). Aquestes cases van veure créixer carrers i places que, amb el pas del temps, han configurat l'actual estructura urbanística del poble.

Cal Nonis de Lavit

Com és habitual en molts centres urbans, l'església té una presència urbana destacada. En el cas de Torrelavit, destaca el fet que al seu nucli urbà s'alcen dos temples d'arrels romàniques: les ja esmentades esglésies de Sant Marçal de

Terrassola (fitxa 1) i la de Santa Maria de Lavit (fitxa 3). En especial la primera, constitueix un dels millors exemplars de romànic llombard existents a la comarca de l'Alt Penedès, ja que presenta una síntesi clara dels elements principals d'aquest estil. Destaca, com a tret específic, el seu absis trilobulat, que converteix l'església en un monument únic. La segona és l'església parroquial, que ha patit diverses transformacions al llarg de la seva història fins a desaparèixer la seva fesomia romànica a l'interior, tot i que a l'exterior encara la conserva, a grans trets. També d'època romànica és l'església de Sant Martí Sadevesa (fitxa 5), i a la masia Ribalta es conserva l'església d'origen baix – medieval de Sant Joan de Ribalta (fitxa 66). Al nucli de Can Rossell de la Serra s'alça, finalment, l'església de Sant Josep Obrer (fitxa 64), un temple d'època contemporània i d'estil funcional, construït l'any 1957, que té la particularitat de ser el primer temple de tota la Diòcesi de Barcelona sota aquesta advocació.

Església romànica de Sant Martí Sadevesa

La tradició pairalística, d'arrels medievals i modernes, lluny de desaparèixer amb l'entrada al món contemporani, al segle XVIII viu un nou impuls arran de la plantació i expansió del conreu de vinya i el comerç de vi. Algunes d'elles ens han arribat amb una quantitat d'elements relacionats amb la viticultura, signe de distinció d'aquest territori. Així, és habitual que aquestes masies tinguin dependències i màquines relacionades amb l'elaboració del vi: celler, cups, premses, trepitjadores i en general, eines relacionades amb l'economia vitivinícola. És el cas, per exemple, de Can Comas (fitxa 62) o Can Fàbregues de Sant Martí (fitxa 39) o Can Nadal de la Boadella (fitxa 72). Cal destacar molt especialment l'edifici de ca l'Esbert del Raïm, també anomenat

Casa del Raïm (fitxa 57), avui seu de les caves Segura Viudas, que té una de les cronologies més antigues, concretament del segle XII, quan era residència dels castlans de Lavit, i que conserva bona part de la seva estructura arquitectònica original, d'estil gòtic civil. O bé Can Raspall dels Horts (fitxa 36), probablement la millor mostra d'arquitectura modernista aplicada a una pairalia de tot el municipi, obra d'Antoni Pons Domínguez, arquitecte modernista que signà varis projectes al Penedès.

Menció a part mereixen els edificis construïts en **pedra seca**, com les barraques de vinya, els marges o els corrals (fitxa 93). Amb 25 exemplars, les barraques de pedra seca són sens dubte els elements importants a nivell quantitatiu dins d'aquesta tipologia, i per aquesta raó han estat tractats, al Mapa de Patrimoni, com a elements repetitius. Són una mostra important del caràcter agrícola del municipi; els membres del Grup de recerques El Podall, juntament amb d'altres veïns voluntaris, n'han restaurat algunes, per la qual cosa cal destacar que la feina feta ja està donant resultats visibles en el paisatge.

El pas del Riudebitlles pel terme de Torrelavit ha propiciat, des d'època medieval, l'aparició de diversos **molins** que han diversificat l'activitat productiva del municipi (molí de Lavit, fitxa 124). Fariners en els seus orígens, el posterior auge de la demanda de paper va fer que molts d'ells s'adaptessin tecnològicament per a satisfer-la, donant lloc a una de les indústries més importants i tradicionals, que encara avui continuen en funcionament (Molí del Vinyals, fitxa 125). Alguns d'ells, però han estat abandonats (Molí Pelleter, fitxa 89) o reconvertits en habitatge (Molí de Cal Roda, fitxa 84).

Conjunts arquitectònics: Entenem que el patrimoni immoble històric i artístic del municipi no ha de ser només un conjunt de d'edificis aïllats sinó, sobretot, un medi ambient singular que testimoniï la seva identitat històrica i cultural a través de la relació dialèctica que es produeix entre tots els seus components. Aquesta és la realitat dels elements que han estat inventariats en aquest apartat.

Sota aquesta categoria s'han inventariat 12 béns. Els **carrers**, com els del Bessó, o el format per les Caserio del Torrent (fitxes 183 i 186), per exemple, apareixen arran de l'expansió agrícola i demogràfica que es va produir a cavall dels segles segle XVIII i XIX. D'altres, com el Carrer Major o el Carrer del Molí (fitxes 142 i 53), són les artèries urbanes principals que han configurat la xarxa urbanística del nucli urbà; d'altres, com el carrer de Joan i Jaume Ràfols (fitxa 112) o el carrer del Bosc (fitxa 113) són, de fet, ravals del nucli

urbà que creixen de mà dels treballadors de les indústries papereres i del camp cap al segle XIX.

Carrer del Bosc

Igualment destaquen, en aquesta categoria tipològica, aquells conjunts integrats per diversos edificis que han acabat constituint un petit nucli, barri o veïnat, com Can Rossell de la Serra (fitxa 65) o les Casetes d'en Nadal / Sabanell del Mig (fitxa 185). També cal destacar el nucli en ruïnes del Mas d'en Tort (fitxa 201), de grans dimensions, el qual constitueix un exemple de la vida agrícola a Torrelavit a l'era pre-industrial.

Elements arquitectònics: 36 són els components d'aquesta categoria de patrimoni a Torrelavit. Es tracta d'una categoria d'elements força heterogènia pel que fa a la varietat, per bé que hi ha algunes tipologies que sobrepassen amb escreix a d'altres. És el cas dels rellotges de Sol, dels quals s'han comptabilitzat 20 exemplars. Els rellotges de Sol es troben majoritàriament a les façanes de les masies disperses pel municipi, algunes de les quals disposen de dos rellotges, com és el cas dels rellotges de Can Comas (fitxes 63 i 180), o els de Can Rovira de Terrassola (fitxes 172 i 173). Però cal destacar també els rellotges de sol d'alguns dels molins del terme, com els del molí Cover o el del molí Blanc (fitxes 74 i 76, respectivament).

Les fonts, amb 6 exemplars comptabilitzats, són el segon tipus d'element arquitectònic més nombrós. Algunes d'elles, com la Font de la Bassa del Plater (fitxa168) o la Font del Gentort o del Feliu (fitxa 179) disposen d'una bassa o dipòsit de recollida d'aigua, ja que són surgències que es troben en indrets propers a camps de conreu. D'altres, com la

Font de la Riera o la de Can Mussons (fitxes 82 i 119) han sorgit a prop de cursos fluvials, dels quals n'és tan ric Torrelavit, i/o en formen part.

També formen part d'aquest grup alguns pous i safareigs, sols o integrats pels dos elements alhora, com el pou de Villa Mercedes (fitxa 138), o el pou amb safareig de Cal Vicari (fitxa 126), o els safareigs de Cal Damià i el de Can Cardús (fitxes 171 i 90 respectivament); així com la sínia de Cal Perico (fitxa 184), en desús, i el singular marge de vinya del Clot dels Macabeus (fitxa 181), dotat d'escala per accedir de terrassa a terrassa. Tots aquests elements formen part de la identitat agrícola del municipi.

La resta d'elements que conformen aquesta categoria tenen un caràcter de identitat i religiós, com la creu de terme de Lavit i la de la plaça Pau Vidal (fitxes 23 i 19), la capelleta – fita de Sant Isidre (fitxa 78), molt poc comuna a la comarca i molt ben conservada, i l'antiga fita de separació dels termes de Terrassola i Lavit (fitxa 153), un dels darrers testimonis físics de la divisió administrativa que finalitzà l'any 1921, amb la unió dels dos nuclis en un de sol.

Capelleta – fita de Sant Isidre

Jaciments arqueològics: Al terme municipal de Torrelavit es comptabilitzen 13 jaciments arqueològics. La gran majoria d'aquests es troben actualment colgats en terrenys d'ús agrícola, i abasten una cronologia que va des de la prehistòria al món romà, medieval i modern. Tot i així, cal destacar molt especialment els jaciments

ubicats al subsòl de les esglésies medievals de Sant Marçal de Terrassola (fitxa 2) i Santa Maria de Lavit (fitxa 4), autèntic símbol del naixement dels nuclis urbans actuals en època de la Marca o frontera que als segles X-XI separava cristians i musulmans al Penedès. Cal destacar el fet que Sant Marçal de Terrassola no apareix com a jaciment arqueològic a l'Inventari de Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya. Així, els jaciments adscrits a la prehistòria per la seva cronologia tenim el de la Font del Cargol / vessants de Puig Cúgul (fitxa 41), amb restes de dos tallers lítica atribuïts al Paleolític Mitjà i a l'eneolític – neolític; el jaciment de Pont Nou (fitxa 51), amb notícies històriques sobre la troballa de restes d'una indústria lítica associada a la del jaciment anterior; i el jaciment de Puig Cúgul (fitxa 48), de cronoligia de l'epipaloelític – neolític. Pel que fa als jaciments d'època antiga tenim els del Torrent Xic (fitxa 44); Can Batllori (fitxa 50) i Cal Paco Font – La Sesta (fitxa 43), tots tres pertanyent a possibles explotacions agrícoles (vil·les) d'època romana, a jutjar pels materials en superfície trobats segons notícia històrica. El jaciment de Puig Celoni (fitxa 45) correspon també a cronologia romana, si bé podria tractar-se, donat el seu emplaçament, d'una necròpoli. Per últim, també el jaciment excavat de l'església de Sant Marçal de Terrassola (fitxa 2) va documentar una fase ibera i una romana. Quant als jaciments de cronologia medieval i moderna, destaca el ja esmentat de l'església de Sant Marçal de Terrassola (fitxa 2), així com el de l'església de Santa Maria de Lavit (fitxa 4), ambdues medievals, i el jaciment dels forns de Sant Martí Sadevesa (fitxa 47), d'època moderna.

Obra civil: 16 elements han estat recollits en aquest apartat tipològic. La naturalesa enormement heterogènia dels elements recollits en aquesta tipologia la converteix en una de les més interessants del Mapa de Patrimoni. Torrelavit, a causa de la seva complexa orografia, disposa de quatre ponts importants que, al llarg de l'època contemporània, s'han bastit per millorar radicalment les comunicacions entre els diferents sectors de l'actual nucli urbà. D'aquests val la pena destacar, en primer lloc, el pont de les Escoles (fitxa 21) que va posar en comunicació els nuclis de Terrassola i Lavit amb el sector situat a l'altra banda del torrent de Mas Vendrell, ocupat per les escoles públiques. Tant el pont com les escoles foren obres civils promogudes pels germans Joan i Jaume Ràfols, dos dels benefactors més importants de la història del poble. El pont de cal Mussons (fitxa 129) és el segon en importància, data de l'any 1913 i comunica el nucli urbà amb la barriada homònima, salvant el desnivell del Riudebitlles.

El pont de les Escoles

Aquesta mateixa orografia que va fer necessària la construcció del pont, marcada pel cabal del riu i els torrents va propiciar l'aparició de diverses obres comunals, com els rentadors (fitxa 147), recs (fitxa 167), rescloses (fitxes 87, 88, 149 i 162) i bagants (fitxes 146, 191), que aprofitaven el pas de l'aigua en benefici de les activitats industrials (cas de les quatre rescloses detectades, corresponents als molins del Riudebitlles), agrícoles (p. ex. rec i batedora dels Horts del Mussons, fitxa 167) o d'ús mixt, com els bagants per desviar els cursos d'aigua per a l'aprofitament a les masies (Bagant de Mas Aranyó, fitxa 191) o al poble (conjunt de bagants del Parc de les Pubilles, fitxa 146).

Al mapa de patrimoni de Torrelavit s'ha fitxat una carrerada, la de Torrelavit a Sant Quintí de Mediona (fitxa 163), que passa pel veí municipi de Sant Pere de Riudebitlles. Per carrerades entenem els camins ramaders centenaris per on els ramats feien la transhumància des dels Pirineus i altres muntanyes fins a la terra baixa o la marina i on els ramats tenien el dret de pas. Aquests camins públics són de la comunitat autònoma i estan protegits per la llei 3/1995 de 23 de març, de vies pecuàries. No obstant això, aquesta carrerada no consta encara com a aprovada pel Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural.

En algunes ocasions l'antropització ha actuat sense tenir en compte el bé, i així és com trobem aquestes carrerades parcialment asfaltades, ja que en diversos casos el seu traçat coincideix amb el d'una carretera.

Per últim cal destacar l'aeròdrom republicà de Sabanell (fitxa 190), construït l'any 1938 durant la Guerra Civil, que conserva únicament l'entrada d'un refugi antiaeri; es tracta d'un element que testimonia la memòria recent de la història de Torrelavit.

2.7.2. PATRIMONI MOBLE

Elements urbans: Els 6 béns agrupats en aquesta categoria, tot i ser pocs numèricament, es troben a la via pública del casc urbà de Torrelavit. Alguns estan destinats a un ús ornamental, com és el cas de les escultures “Homenatge al Raïm” i “Laberinto I – Torrelavit” (fitxes 20 i 24, respectivament); o l’elegant mausoleu de la família Baqués – Duran (fitxa 111), ubicat al bell mig del cementiri municipal de Torrelavit, als afores del poble i, darrerament, l’escultura “El desparpajo de los cuervos en los sueños” (fitxa 38). D’altres formen part del mobiliari urbà, com les dues fonts situades dins del nucli urbà (Font del torrent i de la plaça Pau Vidal, fitxes 132 i 131). Pel que fa a les escultures, es tracta de les guanyadores de les edicions del premi d'escultura “Escultòric de Torrrelavit” (EdT) celebrades fins ara. L’EdT va néixer fruit d'una iniciativa municipal, desenvolupada per l’equip de govern municipal constituït després de les eleccions celebrades la primavera de l'any 2007, i coordinat per la crítica d'art Johanna van der Pas. De totes les obres que es presenten cada any, el jurat, format per experts qualificats, decideix quines poden optar al premi, valorat en 9000 €. Són els ciutadans de Torrelavit els qui, amb el seu vot, acaben decidint quina és la guanyadora, i per tant, la que es quedarà permanentment a Torrelavit.

“Laberinto I – Torrelavit”

Objectes: 3 elements estan recollits sota aquesta tipologia. Es tracta, d’una banda, dels dos elements més importants del bestiari festiu torrelavitenc (els gegants de Torrelavit i el Senglar de Can Rossell, fitxes 139 i 200); i de la imatge de la Mare de

Déu de l'Assumpció (fitxa 148), una bella talla barroca que es conserva a l'església parroquial de Santa Maria de Lavit, i que constitueix una de les poques peces que se salvà de la crema de mobiliari litúrgic que patí aquest temple al juliol de 1936, durant els disturbis anticlericals de la Guerra Civil.

Imatge barroca de la Mare de Déu de l'Assumpció

Col·leccions: al Mapa de Patrimoni de Torrelavit s'han identificat una sola col·lecció. Es tracta de la col·lecció d'eines de cal Damià (fitxa 169), formada en la seva majoria per utensilis agrícoles, principalment relacionats amb el treball del camp i de l'elaboració de vi, tot i que també incorpora elements de la vida quotidiana tradicional a pagès, una creu processional de ferro, i diverses armes i objectes relacionats amb la Guerra Civil (1936-1939). Aquesta heterogeneïtat atorga interès i valor afegit a aquesta col·lecció.

2.7.3. PATRIMONI DOCUMENTAL

Fons d'imatges: el Mapa de Patrimoni de Torrelavit ha recollit un únic fons d'imatges. Es tracta del fons d'imatges de Cal Nonis de Lavit (fitxa 158), que tot i que no està conformat per un gran nombre d'ítems, constitueix una part de la memòria gràfica del municipi, doncs les imatges que el conformen giren a l'entorn de l'eix temàtic de la construcció del pont de les Escoles (1929), obra comunal que donà feina a molta gent del poble i millorà radicalment, com ja s'ha indicat més amunt, les comunicacions entre els dos sectors més importants del nucli urbà.

Fons documental: sota aquesta tipologia s'han inventariat tres fons documentals, un dipositat en arxiu, i els altres dos, en mans de propietaris privats. Es tracta de l'Arxiu Municipal de Torrelavit (fitxa 75) i els fons documental de Can Parellada de la Mata (fitxes 61). L'Arxiu municipal conserva, com a document més antic, el llibre de la Cort del Batlle de Terrassola, que dóna notícia del govern de l'antic poble de Terrassola des de l'any 1678. Aquest arxiu recull igualment informació sobre l'administració general, hisenda, proveïments, beneficència i assistència social, sanitat, obres i urbanisme, seguretat pública, serveis militars, població, eleccions, ensenyament, cultura, i serveis agropecuaris. L'arxiu municipal és, així, una font important de documents de gran interès per realitzar estudis des de diferents disciplines.

Fons d'imatges de Cal Nonis de Lavit

Pel que fa als fons privats, recullen documentació relativa a les importants masoveries de Can Parellada de la Mata (Fitxa 61), des de la Baixa Edat Mitjana fins pràcticament els nostres dies. En qualsevol cas, el seu estudi permetria conèixer diversos episodis de la història agrària del municipi.

2.7.4. PATRIMONI IMMATERIAL

Manifestacions festives: el Mapa de Patrimoni de Torrelavit recull quatre elements en aquesta categoria. Només un d'ells, la Festa Major, es segueixen celebrant actualment. Com a qualsevol poble, vila o ciutat, la Festa Major (fitxa 165) és la manifestació que aglutina pràcticament tots els elements del folklore i les tradicions populars del municipi, especialment pel que fa a figures del bestiari tradicional i als balls.

Les altres tres manifestacions festives, ara desaparegudes, giraven al voltant d'una temàtica religiosa. Es tracta, respectivament, de la Festa de la Santa Creu (fitxa 189), la de Vot de l'antic poble de Lavit a Sant Sebastià (fitxa 187) i la Festa Major d'Hivern (fitxa 188). La primera tenia per objectiu la tradicional benedicció del terme, mentre que la segona i la tercera constitueixen una mostra de pietat popular on els feligresos s'encomanaven als seus sants patrons.

Tècniques artesanals: durant l'elaboració del Mapa de Patrimoni s'han detectat dues tècniques artesanes singulars que es realitzaven a Torrelavit, recollida de la bibliografia. Ambdues són receptes de cuina: el conill vermell o de l'era i la xatonada de dijous gras (fitxes 194 i 195, respectivament). Segons Salvador Llorac (LLORAC, 2003), ambdues eren típiques de Torrelavit.

Tradició oral: tres llegendes i un recull de dites que han arribat fins als nostres dies sobre Torrelavit formen els cinc elements que han estat recollits en aquest apartat. Pel que fa a les llegendes són, respectivament, la del tresor de la masia de Can Soler de Secabecs, la de la plana dels cavallers i la de la planta de julivert (fitxes 26, 27 i 25). Són llegendes d'índole molt diversa per la seva temàtica, per bé que totes estan ambientades en diversos indrets del municipi. A la primera destaquen els elements sobrenaturals, tan comuns en el folklore oral català; la segona està ambientada a l'Edat Mitjana, i la tercera està vinculada amb les feines agrícoles tradicionals a l'entorn de la viticultura.

Pel que fa a les dites populars (fitxa 30), giren al voltant del tarannà o costums dels antics pobles de Terrassola i Lavit.

Música i dansa: componen aquest apartat quatre elements patrimonials, tots ells d'ús religiós; es tracta dels Goigs a Sant Marçal (fitxa 17); a Sant Pau (fitxa 18); a la Verge de les Neus (fitxa 28) i als màrtirs Abdó i Senén (fitxa 29). De tots ells, únicament els darrers ja no es canten.

Costumari: s'han inventariat cinc elements. Un d'ells, "l'aplec de Sant Abdó i Sant Senén" (fitxa 32), està directament relacionat amb els goigs als mateixos sants, ja esmentats a l'apartat anterior. Igualment de temàtica religiosa és la "processó de la Mare de Déu de les Neus (fitxa 33) per demanar bon temps per la verema, i les "pregàries a Sant Domènec" (fitxa 34); una mostra de la pietat popular dels treballadors dels antics molins paperers, que s'encomanaven al seu sant patró per demanar-li que el riu portés prou cabal per als recs a fi de fer moure les rodes dels molins. La fitxa 31, dedicada a l'antic costum dels "Dansots", ara desaparegut, descriu la singular manera que els habitants de Terrassola i de Lavit tenien de celebrar el Carnestoltes. Finalment, l'antic "costum per curar la febre alta" (fitxa 35) tanca aquest apartat.

2.7.5. PATRIMONI NATURAL

Zones d'interès natural: Cinc elements constitueixen aquesta categoria. En un municipi com Torrelavit, on l'aigua ha jugat i continua jugant un paper tan important, la majoria del seu espai natural ve definit pel curs fluvial del Riudebitlles, el més important del municipi. En conjunt el paisatge de la seva conca és força divers i amb unes característiques particulars que aixopluguen una vegetació diversa, a més d'haver donat lloc a ecosistemes de ribera característics i fins i tot d'identitat per al municipi, com l'entorn natural del Parc de les Pubilles (fitxa 150). Per aquest motiu la llera del riu de Bitlles té una fitxa pròpia (fitxa 106).

La resta d'elements incorporats en aquesta tipologia es correspon amb indrets d'interès natural on diverses comunitats vegetals en són protagonistes, com la pineda de Can Cardús i els pins de Cal Vicari (fitxes 198 i 182, respectivament), o el bosc de Can Raspall dels Horts (fitxa 151) format per una vegetació que s'articula a banda i banda del torrent de can Raspall.

Pineda de Can Cardús

Espècimens botànics singulars: s'han inventariat vuit elements dins d'aquesta tipologia del Mapa de Patrimoni. Es tracta d'arbres monumentals: dues alzines, la de Can Cardús i la de Can Fàbregues (fitxes 114 i 197); el lledoner de Can Parellada de la Mata (fitxa 60), exemplar de gran antiguitat que es troba en una situació d'alt risc; els pins vers de Can Comas i el del Molí Cover (fitxes 122 i 123) i l'àlber del Molí Fidel (fitxa 81). Menció destacada mereix el cactus de Cal Juvé Parenostres (fitxa 133), de

grans dimensions, el qual presenta la particularitat que les seves flors, de color blanc i d'uns 20 cm de diàmetre, són nocturnes i només duren una nit.

Cactus de Cal Juvé Parenostres

2.7.6. RESUM GRÀFIC

Per concloure l'anàlisi global assenyalem a continuació alguns dels resultats més destacats mitjançant algunes gràfiques. En elles s'indica el nombre d'elements sobre el total (valor) de cada categoria, així com el percentatge que representa.

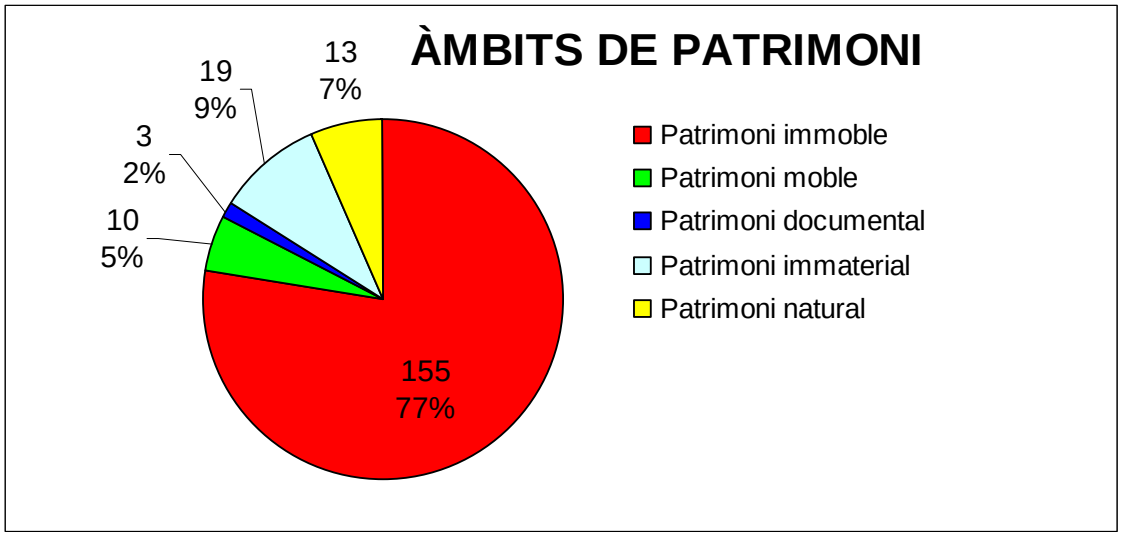

En aquesta primera gràfica podem observar que més de les tres quartes parts d'elements patrimonials fitxats, 155 concretament, corresponen a l'àmbit del patrimoni immoble (77%). A molta distància trobem les altres categories d'àmbits de patrimoni, que es reparteixen de manera semblant el 23% restant: un 9% per al patrimoni immaterial (19 elements), 7% pel que fa al patrimoni natural (13 elements), el 5% l'ocupa el patrimoni moble (10 elements) i un 2% el patrimoni documental (3 elements). Així, la conclusió és clara: el patrimoni de Torrelavit es fonamenta essencialment en els seus elements immobles, és a dir, patrimoni construït. Aquesta és una tendència habitual a la majoria dels municipis.

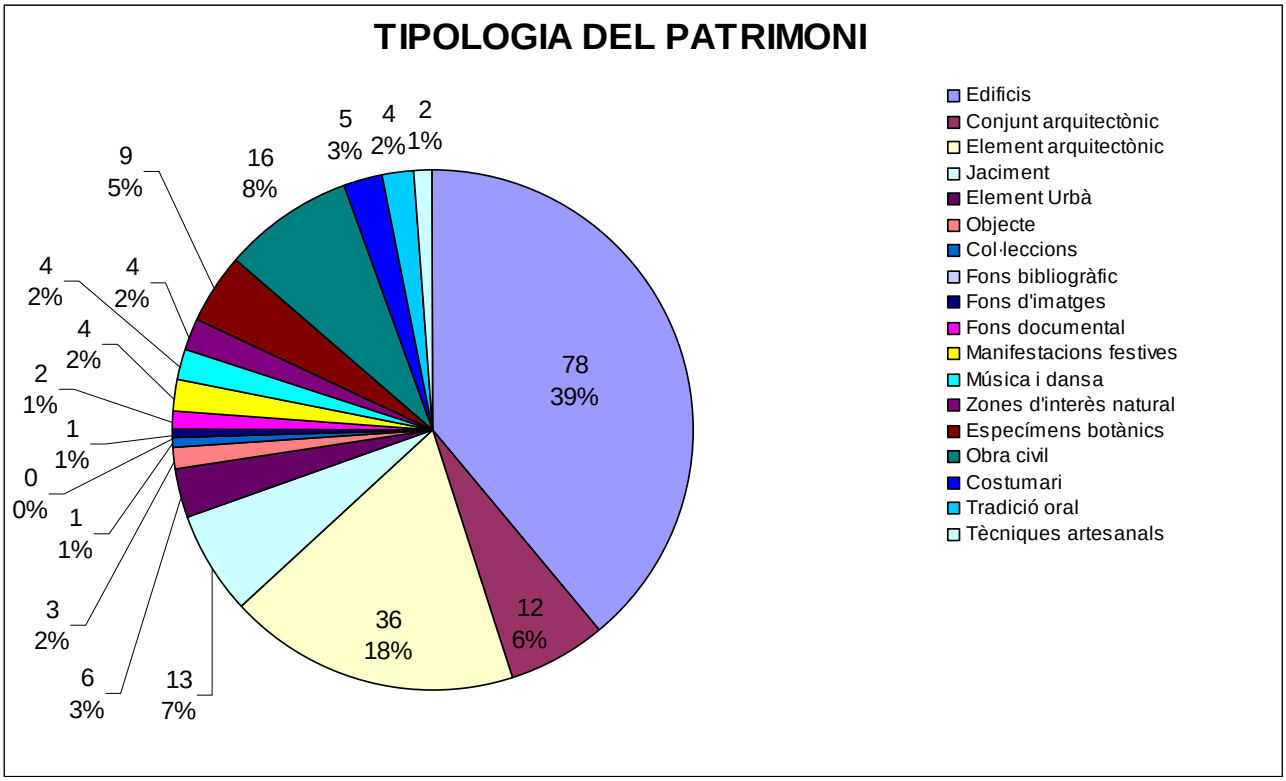

La gràfica superior ens mostra que els elements patrimonials s'engloben majoritàriament dins de dues grans tipologies: els edificis, amb un 39% (78 elements), seguit dels elements arquitectònics, amb un 18% (36 elements). Ambdues tipologies sumen el 57% del total. A banda també cal destacar les tipologies d'obra civil (8%; 16 elements), conjunts arquitectònics i jaciments arqueològics (6%; 12 i 7% amb 13 elements respectivament), a més dels espècimens botànics singulars, amb un 5% (9 elements). La resta de tipologies tenen una representació baixa i molt repartida (entre un 3% i un 1%). Aquestes xifres venen a confirmar el fet que Torrelavit és un municipi on el pes del patrimoni arquitectònic és ben palès, tot i la seva naturalesa rural.

Així, és fàcil concloure que Torrelavit pot aconseguir que aquesta riquesa patrimonial esdevingui un atractiu, un benefici que li permeti planificar accions que tinguin per objectiu obtenir un rendiment econòmic, social i/o cultural.

Cal tenir en compte dos factors que són importants a l'hora de valorar el patrimoni i l'ús que se'n pugui fer. En primer lloc, la **titularitat**, o propietat de l'element o de l'espai en què s'ubica. Per això mostrem la següent gràfica:

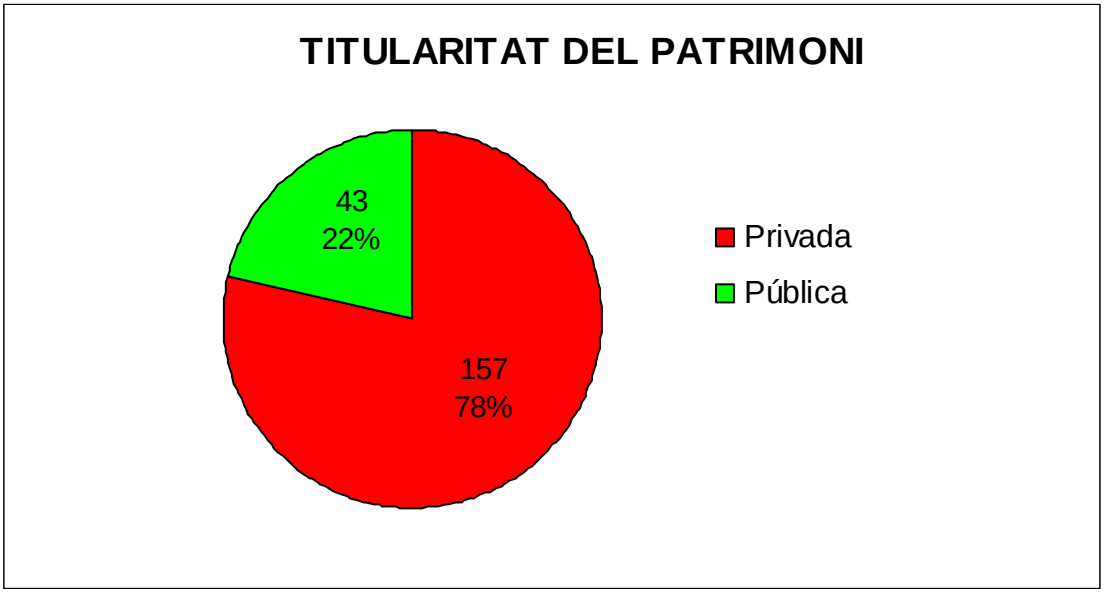

En aquesta gràfica s'observa que més de les tres quartes parts d'elements patrimonials de Torrelavit són de titularitat privada. Que el 22% dels elements siguin de titularitat pública significa que l'Ajuntament de Torrelavit disposa d'un nombre relativament petit d'elements patrimonials sobre els quals pot estudiar línies d'actuació i potenciació de manera directa; més si es té en compte que part d'aquests béns corresponen a patrimoni immaterial (costums, música...) o com a molt a obra pública (camins i carrerades) i elements urbans (monuments, fonts públiques), els quals tenen, però, una important presència a la via pública.

Així, un 78% del patrimoni (157 elements) és de titularitat privada. Aquesta és una dada significativa per plantejar-se possibles acords i/o col·laboracions conjuntes entre l'Ajuntament i els propietaris sobre l'aprofitament d'aquests elements en l'àmbit del desenvolupament cultural municipal.

Elements com algunes de les zones d'interès natural es troben en propietats privades, però cal tenir en compte que l'actuació sobre aquests béns està regulada per una legislació que defineix els drets i deures d'aquests propietaris.

Igualment cal destacar que els elements arquitectònics com alguns dels antics molins que s'han fitxat són propietat de particulars, tot i presentar-se en moltes ocasions en estat d'abandonament o en condicions de conservació inadequades.

Juntament amb la titularitat, **l'estat de conservació** és un factor fonamental per a poder elaborar un pla de viabilitat per l'aprofitament dels recursos patrimonials.

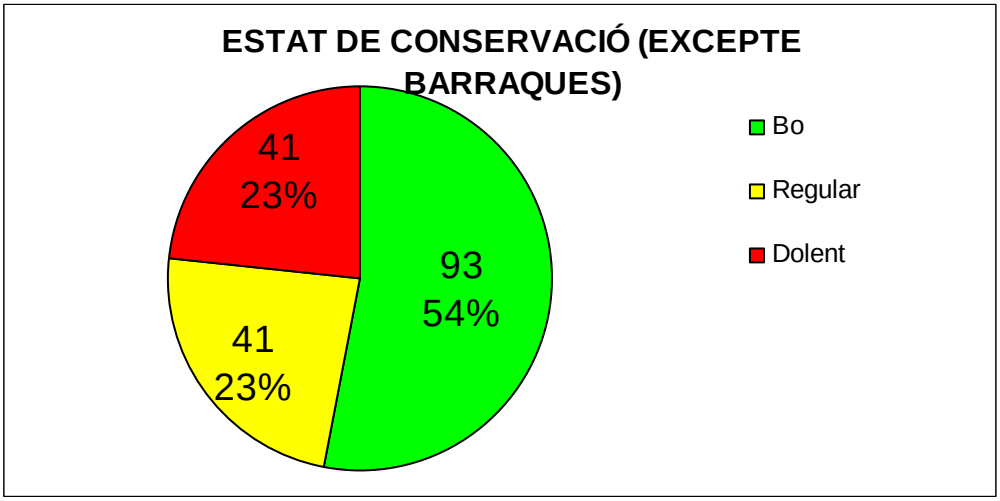

Abans de comentar aquesta gràfica cal dir que no s'han comptabilitzat les barraques de pedra seca, per tractar-se d'elements repetitius. Així, 93 elements (el 54% del total) es troben en un estat de conservació bo, mentre que el 23% (41 elements) està en estat regular i en un estat dolent o molt dolent (41 elements). Aquests percentatges, lluny d'incitar a una posició acomodatícia pel fet de tenir més de la meitat dels béns fitxats en bon estat, haurien de servir per orientar els esforços en reflexió i recursos que evitin que els elements ara considerats en la categoria de conservació regular o bo passin a engrandir el grup dels considerats dolents. Un 23% d'elements en mal estat de conservació significa que gairebé una quarta part del patrimoni de Torrelavit es troba en una situació en la què les possibilitats de restauració o rehabilitació és, en algunes ocasions, molt complexa.

En aquest sentit resulta evident assenyalar que el temps és un factor vital per tal d'aturar el deteriorament de la manera més eficaç possible. La conservació preventiva i les tasques de restauració s'han de tenir en compte si no es volen perdre irremissiblement.

No obstant això, tal i com ja s'ha indicat al capítol 2.6. de la present memòria, alguns col·lectius de Torrelavit estan realitzant tasques de conservació i restauració dels béns, com el cas del Grup de Recerques "El Podall", que en ocasió de la celebració de les diverses edicions del "Correllengua" han recuperat alguns camins i han fet difusió del patrimoni a partir d'aquestes caminades populars.

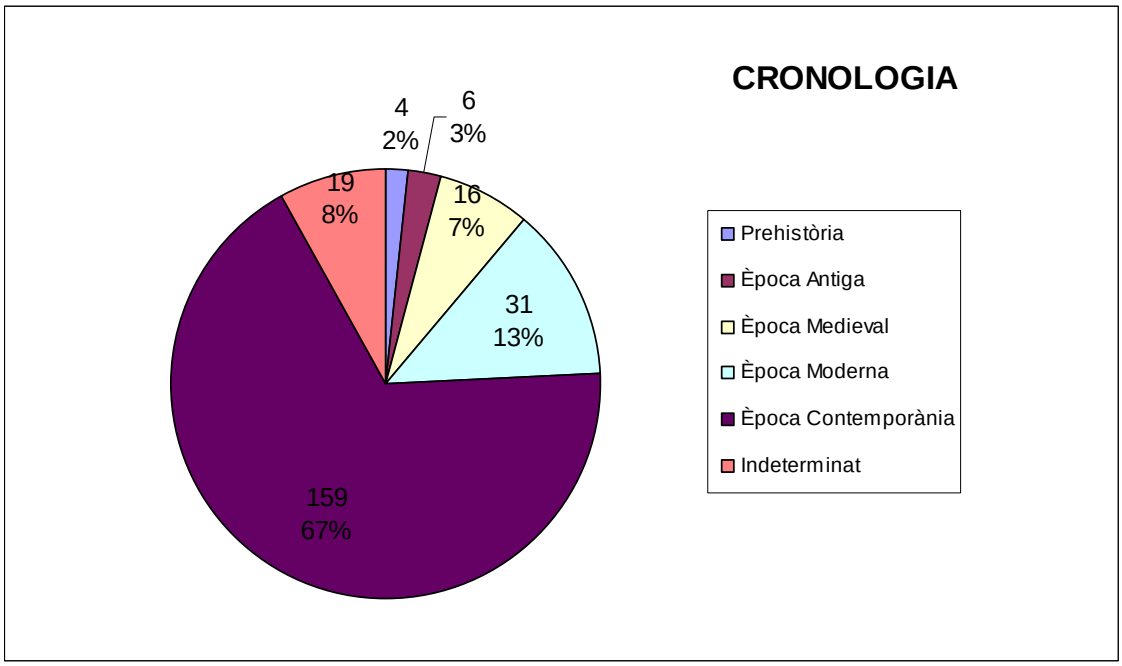

Pel que fa a la **cronologia** dels béns recollits al Mapa de Patrimoni, veiem que 159 elements (67%) corresponen a l'Època Contemporània (segles XIX-XX), seguits immediatament pels d'Època Moderna (segles XVI-XVIII) en un 13% (31 elements). Entre els primers trobem destacats exemples d'edificis que van des de l'estil popular, com és el cas de l'arquitectura dels immobles que predominen a les alineacions d'alguns dels carrers fitxats com a conjunts arquitectònics (com per exemple les cases del carrer del Bosc o del Molí; fitxes 113 i 53 respectivament), passant pel Modernisme, amb un exemple de primer ordre com és Can Raspall dels Horts (fitxa 36) o edificis menys transcendents, com Cal Vidal de Lavit o Cal Met (fitxes 22 i 10 respectivament); el Noucentisme, representat per edificis com Cal Senyor Lluís o l'Escola J.J. Ràfols (fitxes 110 i 56), i l'ecleticisme (Cal Rovira de Terrassola, fitxa 13), sense oblidar els edificis d'estil popular, normalment relacionats amb activitats industrials, com els molins paperers (molí de Cal Roda, molí de Lavit o Molí de l'Esbert; fitxes 84, 124 i 80), o agrícoles (Can Parellada de la Mata o l'Arboçar; fitxes 58 i 141) i les barraques de pedra seca, fitxades com a elements repetitius.

Els elements d'Època Moderna corresponen majoritàriament a masies disperses pel territori: Cal Mussons (fitxa 140), Mas Taiona (fitxa 144) o Can Nadal de la Boadella (fitxa 72), així com encara a bona part dels molins paperers del municipi: molí del Mig

(fitxa 118), Molí Cover (fitxa 69), o molí Blanc (fitxa 73). Aquests elements testimonien l'antiguitat de l'activitat paperera a Torrelavit.

Pel que fa als elements de l'Edat Mitjana, amb 16 elements (7%), cal destacar, per sobre de tots, les esglésies de Sant Marçal de Terrassola, Santa Maria de Lavit i Sant Martí Sadevesa (fitxes 1, 3 i 5), exemples d'arquitectura religiosa romànica de valor extraordinari, especialment Sant Marçal de Terrassola, tant per la seva original arquitectura, les poques alteracions que ha sofert i la seva encertada restauració.

Els elements d'època antiga i prehistòrica es corresponen estrictament amb els jaciments arqueològics: els de la Font del Cargol, Pont Nou i Puig Cúgul (fitxes 41, 51 i 48) són prehistòrics; i els de Torrent Xic, Can Batllori, Cal Paco Font – La Sesta, Puig Celoni i Sant Marçal de Terrassola (fitxes 44, 50, 43, 45 i 2 respectivament) són principalment de cronologia romana i en el darrer cas, es tracta de l'església medieval de Sant Marçal, que va documentar dues fases ibera i romana.

Així, cal tenir en compte que en la major part dels casos es tracta d'elements que poden aportar informació si es procedeix a la realització d'excavacions arqueològiques sistemàtiques per fer la recerca dels jaciments, la conservació del material arqueològic que pugui existir i la seva posterior difusió entre la població.

El 8% d'elements que en aquesta gràfica s'han adscrit com a indeterminats corresponen a la tipologia de Zones d'Interès Natural, ja que es tracta d'elements que no es poden adscriure a una època històrica concreta.

3. BIBLIOGRAFIA

A.A.V.V. (1992): "CATALUNYA ROMÀNICA". Vol. XIX: El Penedès. L'Anoia. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

A.A.V.V. (2008): Informe ambiental preliminar del POUM de Torrelavit. Ajuntament de Torrelavit i Estudi RURÀLIA.

A.A.V.V (2008): Seminari Prospectiu: El futur de la dinamització turística i cultural del municipi de Torrelavit. Actlc i Ajuntament de Torrelavit.

AJUNTAMENT DE TORRELAVIT (2008): Escultòric de Torrelavit 2008. Catàleg de l'exposició. Torrelavit.

AJUNTAMENT DE TORRELAVIT (2009): Escultòric de Torrelavit 2009. Catàleg de l'exposició. Torrelavit.

ALBERTO LOPEZ , ALVAR CAIXAL I XAVIER FIERRO (1997) : Cronologia i Difusió d'un grup de ceràmiques medievals trobades a les comarques de Barcelona (segles VII-XIV). Quaderns Científics i Tècnics, 9 Ceràmiques medievals catalana . El monument, document. Diputació de Barcelona. Àrea de Cooperació Servei del Patrimoni Arquitectònic Local.

ARAGONÈS *et alii*, 2009: Torrelavit. Mirades creuades. Edita: Ajuntament de Torrelavit i Edicions i Propostes Culturals Andana. Vilafranca del Penedès.

ARNABAT, Ramon (2008): L'Aeròdrom de Sabanell (Torrelavit), dins EL CEP n. 35, p. 14. Ajuntament de Torrelavit.

BATLLE, Agustí; ROVIRA, Pere (2004): Correllengua 2004. Grup de Recerques "El Podall".

CARBONELL, Vicenç (1997): Can Nadal de la Buadella (o Bugadella). Inèdit.

CÓRDOBA I MARTÍNEZ, Manel (1999): Les fonts del Penedès i els seus voltants. 2a part. Edita: El Cargol publicacions, S.L.

CRUAÑES I OLIVER, Esteve (1980): Esglésies romàniques del Penedès. Edita: Museu de Vilafranca. Vilafranca del Penedès.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2009): La protecció del patrimoni cultural immoble.Guia per a l'elaboració dels catàlegs municipals de béns protegits. Col·leccions_Documents de Treballs. Sèrie_ Recursos Culturals 10.

EL CEP (2008): Inaugurades les obres de millora del pont del Cal Mussons i del passatge del carrer de la Font de Torrelavit, dins EL CEP n. 35, p. 6 (sense autoria). Ajuntament de Torrelavit.

EL CEP (2008): Nous elements festius gràcies a "Tallers per la Festa", dins EL CEP n. 35, p. 10 (sense autoria). Ajuntament de Torrelavit.

FERRAN *et alii*. (2005): Pla Director Supramunicipal de Sostenibilitat de la mancomunitat de municipis de l'Alt Penedès. Edita: Mancomunitat de municipis de l'Alt Penedès. (Suport CD-ROM)

GAVÍN I BARCELÓ, Josep M. (1981): Inventari d'esglésies. Alt Penedès, Baix Penedès, Garraf. Edita: Artestudi. Barcelona.

GRUP DE RECERQUES "EL PODALL" (2006): Les barraques de pedra seca de Torrelavit. Calendari municipal del 2007. Edita: Ajuntament de Torrelavit.

GRUP DE RECERQUES "EL PODALL" (2007): Els rellotges de sol de Torrelavit. Calendari municipal del 2008. Edita: Ajuntament de Torrelavit.

GRUP DE RECERQUES "EL PODALL" (2009): Els safareigs a Torrelavit. Calendari municipal del 2010. Edita: Ajuntament de Torrelavit.

INVENTARI DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I PALEONTOLÒGIC DE CATALUNYA. Arxiu Servei d'Arqueologia i Paleontologia. Generalitat de Catalunya.

INVENTARI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE CATALUNYA. Arxiu del Servei de Patrimoni Arquitectònic. Generalitat de Catalunya.

JAVIER FIERRO MACIA , RAMÓN DOMINGO MUSTARÓS (1989): Evolución histórica y desarrollo arquitectónico de la Iglesia de Sant Marçal de Terrassola (Torrelavit). Quaderns Científics i Tècnics, 3. SIMPOSI Actuacions en el patrimoni medieval i modern (segle X al XVIII). Diputació de Barcelona

LLORAC I SANTIS, Salvador (2003): Torrelavit. Ahir i avui d'un poble del Penedès. Edita: Ajuntament de Torrelavit.

LLORAC I SANTIS, Salvador (1984): El Penedès durant el període romànic. Sant Sadurní d'Anoia.

MIRÓ I ROSINACH, Josep (1981): Troballes de grafits medievals a Catalunya. DIPLOMATARI, any II, núm. 6. Barcelona, p. 43-44.

MORET, Anna; VILANOVA, Oriol (2009): Les rutes de Mir Geribert. 8 itineraris pel romànic de l'Alt Penedès. Edicions i Propostes Culturals Andana. Vilafranca del Penedès.

RAQUEL LACUESTA, XAVIER GONZÁLEZ (2008): Ponts de la Província de Barcelona, comunicació i paisatge. Diputació de Barcelona .

ROVIRA I MERINO, Joan; MIRALLES I SABADELL, Ferran (1999): Camins de transhumància al Penedès i al Garraf. Aproximació a les velles carrerades per on els muntanyesos i els seus ramats baixaven dels Pirineus a la marina. Edita: Associació d'Amics dels Camins Ramaders. Vilafranca del Penedès.

SADURNÍ I VALLÈS, Pere (1982): Retalls del folklore penedesenc. Edita: Museu de Vilafranca - Museu del Vi. Vilafranca del Penedès.

TORRES, Montserrat (2002): Can Respall dels Horts, dins EL CEP, n.14, p. 7. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2002): La Torre del Guano, dins EL CEP n. 15, p. 7. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montse (2003): Ca l'Esbert del Raïm, dins EL CEP n. 20, p. 7. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2003): Can Parellada de la Mata, dins EL CEP n. 18, p. 5. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montse (2003): Cal Perico, dins EL CEP n. 19, p. 7. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2004): Masia Ribalta, dins EL CEP, n. 23, p.4. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2004): Can Nadal de la Boadella, dins EL CEP n. 22, p. 8. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2005): El Pontatge, dins EL CEP n.24, p. 7. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2006): Cal Senyor, dins EL CEP n. 27, p. 8. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2006): Cal Mussons, dins EL CEP n. 29, p. 10. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montse (2006): Mas Taiona (Cal Tort), dins EL CEP n. 28, p. 8. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2008): Can Comas (1a part), dins EL CEP n. 34, p. 13. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2008): Can Comas (2a part), dins EL CEP n. 35, p. 15. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2009): L'Arboçar, dins EL CEP n. 38, p.14. Ajuntament de Torrelavit.

TORRES, Montserrat (2009): Ca la Vicenta, dins EL CEP n. 37, p. 14. Ajuntament de Torrelavit.

VAN DER PAS, Johanna (2010): Catàleg de Torrelavit 2010. 3r concurs d'escultura urbana, Torrelavit 2010. Ajuntament de Torrelavit.

Pàgines web:

Societat Catalana de Gnomònica. http://www.gnomonica.cat.

Estació Territorial de Recerca Penedès - Forces Aèries de la República Espanyola (ETRP-FARE): http://www.aviacioiguerracivil.com/el-vesper-sabanell.php

SANCHO PARÍS, Daniel (*Blog personal de l'autor*): Notes sobre l'aeròdrom de Sabanell (Pla del Penedès):

http://danielsanchoparis.blogspot.com/2010/09/notes-sobre-laerodrom-de-sabanell-pla.html

Tallers per a la Festa:

http://www.tallersperalafesta.org/barcelona/barcelona2008/principalf39a.html

Diputació Barcelona | Àrea de Cultura

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Rellotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonic@diba.cat
www.diba.cat/opc